

İSLAM DÜNYASINDA İDEOLOJİLER, ETNİK AİDİYETLER VE TERÖR

Prof. Dr. Hacı DURAN*

Öz

Bu makalede, Arap Baharı olarak adlandırılan, İslam Dünyası'ndaki iç savaşların muharrikleri incelendi. Kamuoyunda etnisite, din ve mezhep savaşları olarak tanımlanan bu savaşların gerisindeki yapay ve organize muharrikler araştırıldı. Din ile şiddet arasındaki ilişkinin tarihteki örnekleri günümüzle karşılaştırıldı. Dini inançların siyasi çatışmalarda bir araç olarak kullanılmasına dair örnekler Arap Baharı iç savaşlarıyla ilişkilendirildi. Çatışmaların yoğun olarak devam ettiği, Irak, Suriye, Libya ve Mısır örnek olayları esas alınarak konu hakkındaki bilimsel verilerin içerik analizleri yapıldı. Sembolik etkileşim yaklaşımı ile anılan çatışmalar analiz edildi. İletişim teknolojilerinin örgütsel ve grupsal fanatizmleri nasıl tayin ettikleri gösterildi. Araştırma sonucunda çatışmaların geleneksel din ve mezhep farklılıklarından kaynaklanmadıkları, ancak bu faktörlerin birer kışkırtıcı ve etkileyici araç olarak kullanıldıkları tesbit edildi. Çatışmaların simülasyon teknolojileriyle bir ekonomiye dönüştürüldükleri ve kitlelerin bu teknolojiler karşısında savunmasız kalarak, çatışmacı fanatik gruplara angaje edilmeye çalışıldığı ve bunun da başarılı olduğu tespit edildi.

Anahtar kelimeler: Dini Şiddet, Arap Baharı, Din Savaşları, Etnik Çatışma ve Aidiyet, Din ve Mezhep Savaşları, Fanatizm, Terör ve Din.

Abstract

Ethnicity, Ideology And Terror In Islamic World

In this article, the factors of civil wars in the Islamic World, also known as Arab Spring which are described as religious, ethnicity and sect wars has been examined. Examples of other religious and sectarian wars from the world history have been compared to the recent power wars. The Use of religious beliefs as a tool for political conflicts and its relation to Arab

* Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Spring has been investigated. To be able to understand this relation better, content analysis of the scientific data based on the examples of Iraq, Syria, Libya and Egypt has been made. The works based on symbolic interaction approach has been analyzed. How the communication technologies canalyze organizational fanaticism has been shown. According to result of the study, it was shown that the traditional religious and sectarian differences are not the reason of these conflicts but the tools that have been used to affect and provoke the masses. These conflicts are turned into an economy by simulation technologies, and the masses are to be released as vulnerable against to these technologies, it is engaged into the fantasist groups and they achieve it.

Keywords: Religious Violence, Arab Spring, Religion Wars, Ethnic Conflict and Ownership, Religious and Sectarian Wars, Fanaticism, Terror and Religion.

Doğu ve İslam toplumlarının etnik aidiyetleri ve bu aidiyetlerin dışlama, önyargı ve çatışma üzerindeki etkisi konusunda Batılı antropologlar tarafından birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda bölgede etnik aidiyetlerin ötekileştirmeye, önyargıya ve çatışmaya dönüşmediğine dair bulgular elde edilmiştir. Ayrıca bölge tarihindeki çatışmalara baktığımızda, çatışmaların ve savaşların etnik, dini ve itikadi temellere dayanmadığı daha çok iktidar mücadelelerine bağlı olarak gerçekleştiğini de gözlemlemekteyiz.

Buna rağmen bölgede son yıllarda meydana gelen çatışmalar, birçok basın kuruluşu ve siyaset kurucu organizasyon tarafından etnik ve dini etiketlerle dolaşımda tutulmaktadır. Bu durum önceden yaşanan çatışma göstergeleri ve bilimsel olarak kanıtlanan bulgularla çelişmektedir. Küresel aktörlerin inşa ettiği algıya bakılırsa bölgedeki çatışmalar etnik, dini ve itikadi aidiyetler ve farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu durumda bölgede son yıllarda ve özellikle Arap Baharı denilen süreçle ortaya çıkan çatışmaların tabiatını ayrıntılı olarak incelemek gerekir.

Etnik çatışmalar bilindiği gibi, var olduğuna inanılan ve tarihi bir geleneğin mirası olarak kabul edilen din, dil, köken ve mezhep ayrımcılığı ve farklılıklardan dolayı grupsal düzeyde insanların birbirlerini ötekileştirmesi, dışlaması ve birbirine şiddet uygulaması gibi durumlar için söz konusudur.¹ Bu durumdan dolayı konu hakkındaki farklı bulguları ve tanımlamaları karşılaştırdığımızda, bölgemizdeki mevcut sıcak çatışmaların kökenleri, nedenleri ve diyalektiği konusunda daha özgün araştırmaların ve bilimsel yaklaşımların ortaya konması ve tartışılması gerektiğini düşünmekteyim.

Çünkü bölgede daha önce kurulmuş, varlık göstermiş ve daha sonra yıkılmış olan siyasi oluşumların ve devletlerin tarihine baktığımızda, bu devletlerin arasındaki ilişkilerin ve çatışmaların etnik köken farklılıkların-

¹ Stephan Ryan, *Ethnic Conflict and International Relation*, Brookfield Yay., Dartmouth, 1990, s. 10-15.

da kaynaklanmadığı, daha çok iktidar mücadelelerinden meydana geldiği görülmektedir. Dolayısıyla Arapların birbirleriyle yaptıkları savaşlar çok fazladır. Türk devletlerinin tarihinde de Türklerin birbirleriyle yaptıkları çok sayıda savaş vardır. Emevi, Abbasi ve Arap emirliklerinin savaş tarihleri bunun örneğidir. Osmanlı, Timur, Safevi ve Selçuklu beyliklerinin kendi iç savaşları da bu durumun örnekleridir. Bu bakımdan bölgenin savaş tarihi etnik özelliklerle açıklanacak kadar basit değildir. Bölge genelinde etnik çatışma kültürü olmadığı için günümüz savaşlarını da etnik olarak temellendirmek ve tanımlamak o kadar mantıklı değildir.

Öte taraftan 20. yüzyılda meydana gelen şiddet, katliam, savaş ve çatışmalara kitlelerin katılmasının nedenlerini, insanların şiddete yönelmelerinin ikna edici tekniklerini, grup psikolojisinin fedakarlık ve şiddete yönelme üzerindeki etkisini ve otoritelerin inşa edilip buyurgan emirlerle halkı birbirine ötekileştirme teknikleri konusundaki uygulamalarını, deneysel araştırmalarla ortaya koyan ve açıklayan çok ilginç bulgular vardır. Bu bulgular ortada hiçbir farklılık ve ayrımcılık olmamasına rağmen insanların uydurma gerekçelerle birbirlerine yabancılaştıklarını da ortaya koymaktadır ve bilimsel olarak açıklamaktadır.

Ayrıca son yıllarda propaganda, örgütlenme ve ikna teknolojileri alanında çok önemli gelişmeler oldu. Simulasyonların kitleler üzerindeki etkisine dair somut bilimsel bulgular var. Bilgi toplumu ve tüketim toplumu kavramları, insanların istikrarsız kişilik tipleri hastalıklarına yatkınlaşmalarına neden olmaktadır.

Bu çalışmada, Ortadoğu ve İslam Dünyası'nda yaşanan sıcak çatışmaları ve savaşları ele alacağız. Bu savaşların söylendiği gibi etnik temellere dayanıp dayanmadığını sorgulamaya çalışacağız. İdeoloji ve heyula inşa teknolojilerinin kitleler üzerindeki etkisini ortaya koyacağız. Simulasyonların neden Ortadoğu'da daha çok ikna edici olduğunu dikkatle incelemek gerekir. Örgütlü gerçek güç merkezlerinin sersemleştirilen kitleleri nasıl yönetebildiklerini sosyo-psikolojik araştırmaların bulguları açısından değerlendirmek gerekir.

Çatışan Grupların Sayısı ve Envanterleri

Arap ülkelerinde Arap Baharı denilen aldatıcı süreçten sonra, darbe-lerin, iç çatışmaların ve ihtilallerin yaşandığı dört ülkede çatışan nizami veya gayri nizami gruplarla ilgili verileri esas alarak konuyu değerlendireceğiz. Bu ülkeler, Suriye, Irak, Libya ve Mısır'dan oluşmaktadır. Ancak savaşın bugün çok daha geniş bir coğrafyada devam ettiğini de görüyoruz. Kısmen de olsa Yemen olayları, Afganistan, Pakistan, Somali ve Nijerya olayları da bu listeye eklenebilir.

1. Suriye

Suriye'deki iç çatışmalarda 22 ayrı silahlı grubun olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Ama bu grupların sayılarında bir istikrar da mevcut değildir. Her zaman yeni gruplar ortaya çıkmaktadır. Savaşan ta-

rafların ve grupların örgütsel, kültürel ve hakimiyet alanları ile ilgili sınırlar, sanıldığı gibi belirgin değildir, bir karmaşa süreci vardır.²

Bu gruplar, popüler yayınlarda ve değerlendirmelerde; Sünni, Şii ve Kürt blokları şeklinde birleştirilmektedir. Ancak çatışan gruplara bakıldığında, ne Şiiilerin, ne Sünnilerin ne de Kürtlerin homojen olmadıkları görülmektedir. Ülkede mevcut yönetime karşı çok başlı bir muhalefet her zaman mevcuttu. Arap Baharı öncesinde de ülkedeki rejime muhalefet eden geniş halk kitleleri vardı. Hatta ilk gösteriler başladığı zaman olayların kontrolden çıkacağını ve yönetilemez bir duruma geleceğini konuyu araştıranlar açıklamıştı.³ Konu mezhep ve etnik durumla doğrudan alakalı görünmekle birlikte, rakip gruplar mezhep içi çatışmalar ve çekişmeler de yaşıyordu.

Sünni, Şii ve Kürt etnik aidiyetleri ile tanımlanan grupların bu aidiyetlere bağlı olarak yapılandıkları, savaşın insan kaynaklarının belirtilen kaynaklardan beslendiğini iddia etmek için somut bir delil yoktur. Çünkü, Sünni aidiyetlerle tanımlanan çatışmacı gruplar Şiiilerle değil, yine başka Sünni gruplarla çatışmaktadır. İŞİD'in Alnusra ve Özgür Suriye Ordusu'na düzenlediği saldırılar bu durumun örneğidir. Özgür Suriye Ordusu ve Al Nusra adlı örgütlerin İŞİD'e karşı düzenlediği operasyonlar Sünni olarak etiketlenen grupların, siyasi birer grup olarak düşünüldüğünde Sünnilik değerlerine göre homojen olmadıklarını ortaya koymaktadır. Çoğu kere Sünni diye bilinen grupların kendi aralarındaki çatışma, Şii diye bilinen gruplarla yapılan çatışmalardan daha acımasız olabilmektedir.

Ayrıca Şiiileri temsil ettiği söylenen resmi Suriye ordusunun destekçilerine ve Suriye'nin mevcut hükümetinde görev alan yetkililere bakıldığında bunların birçoğunun Sünni Arap ve Sünni Kürt olduğu da gözlenmektedir. Mesela çağdaş İslami söylemin en önemli sünni düşünürlerinden kabul edilen Ramazan Albuti, Şii Devlet Başkanı Esed'i her zaman destekledi. Sünnilik değerlerini ve inançların temel alarak isyan eden muhaliflere karşı çıktı. Çatışan tarafların bu karmaşık özelliklerine bakıldığında çatışmayı bir mezhep ve etnik savaş olarak tanımlamak mümkün görülmemektedir. Çatışan tarafların kullandıkları sloganlara ve imajlara bakıldığında yine benzer bir durumla karşılaşmaktayız.

İŞİD adlı örgüt, tarihsel imajları ürkütücü bir şekilde dolaşıma sokarken, Suriye'nin önemli bir kısmını işgal etmiş bir görüntü veriyor. Irak ile Suriye sınırını ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Ama bu örgütle ilgili olarak yapılan araştırmalara bakıldığında, çoğu uzman böyle bir örgütün somut olarak mevcut olmadığını da söylemektedirler. Hatta bölgede İşid ile savaşan Amerikan kuvvetleri komutanı, "İşid'in ne olduğunu bilmiyoruz."⁴ diyebilmektedir.

² Hassan Hassan, "The Army of Islam is Winning in Syria", <http://foreignpolicy.com>, 01.10.2013.

³ Komisyon, Suriye Beyne Hiyarat ve Mesalihi'l-Kuva'l-Siyasiyeti'l-İctimaiyye ve'l-Ihtimalatu't-Tağyir, *Al-Markazu'l-Arabi Lil-Abhas ve'd-Dirasati's-Siyasat*, Doha, 2011, <http://www.dohainstitute.org/palbm/2b9e9f8a-e744-4680-b7fb-90d345efe615>.

⁴ Ayaan Hirsi Ali, "Why the United States Should Back İslam's Reformation", <https://www.foreignaffairs.com/articles/>

Ortada bir savaş var. Ama bu savaşı yapanların grupsal sınırları, kültürel değerleri ve örgütsel yapıları belirsiz görünmektedir. Bu belirsizliği etnik ve mezhep figürleri ile etiketlemek bir nevi sorunun üstünü kapatmak anlamına gelir. Sorunu büyütüp popülerleştirmek ve halk savaşına dönüştürme çabası bu yüklemelerde açıkça görülmektedir. Suriye’de beşinci yılına giren iç savaş, görüldüğü kadarıyla profesyonel militan veya terörist gruplar tarafından yürütülmektedir. Halk kaçıyor, savaşa fiilen katılmıyor. Ama halkın yaşam alanları bu savaşçı terör grupları tarafından savaş alanı olarak kullanılıyor.

2. Irak

Irak iç savaşı, ABD’nin bu ülkeyi işgal etmesinden sonra başladı. ABD işgali tamamladığını açıkladı, ama savaşın bittiğini söylemedi. Bölgede yıllarca sürecek bir asimetrik savaşın başladığını işgal bittikten ve ABD kuvvetleri Irak’tan çekildikten sonra açıklandı. Bilindiği gibi, bu asimetrik savaş, intihar bombalarının patlaması ve yüzlerce kişinin camide veya çarşıda topluca öldürülmesi ile bir vahşete dönüştü. İntihar bombalarının patlaması ile ilgili haberlerin verdiği mesaja bakıldığında, sanki savaş ABD’nin işgalci kuvvetlerine karşı yapılmıyor. Bombalar camide, Müslümanların toplantılarında, çarşıda, pazarda, devlet kurumlarında ve masum halkın bulunduğu mekânlarda patlıyor. Bombaların patlamasına eşlik eden haberlerde ise, Sünniler, Şiiler, aşiret isimleri, resmi güvenlik kuvvetleri ve devlet memurları kavramları yer almaktadır. Direnişçilerin işgalci ABD kuvvetleri ile değil, sanki bazen Sünni olma sıfatı ile Şiilerle, bazen Şii olma sıfatıyla Sünnilerle, kendi kabilesi adına diğer kabilelerle savaştıkları söylenmeye ve anlatılmaya çalışılmaktadır. İşgal sonrasında başlatılan asimetrik savaş profesyonel terörist grupların yetiştirilmesi, eğitilmesi ve eylem yapması süreçleriyle gerçekleşti.

Irak’ta Sünni Araplara ait olduğu söylenen 24’ü aşkın silahlı grubun varlığı bilinmektedir. Ama bu sayı Suriye’deki durum gibi sürekli artmaktadır. Şii Araplar adına örgütlendiği söylenen 12 ayrı silahlı grup bulunuyor. Kürtler arasında ise, etnik Kürt aidiyetini öncelikli kılan liberal ve sosyalist ama aynı zamanda kabile asabiyetinden beslenen silahlı gruplar var.

Barzani ve Talabani oluşumları bu durumun örneklerinden birisidir. Her ikisi de özünde kabile asabiyetine dayanmaktadır. Birbirlerine rakiptirler. Kabile asabiyetinden dolayı daha önce birbirleriyle çok kanlı savaşlar yaptılar. Kabile asabiyetine dayalı iletişim ağlarıyla kurumsallaştıkları halde, Barzani grubu liberal ve kapitalist imajlara dayanarak küresel aktörlere işbirliği yapmaktadır. Talabani grubu da kabile asabiyeti iletişim ağları ürünü olduğu halde, sol ve sosyalist imajları kullanarak küresel aktörlere ortaklık yapmaktadır. Bunlarla rekabet eden ve çatışan yine Kürtlerden oluşan birkaç tane de İslami silahlı grup bulunmaktadır. Ayrıca Türkmenlere ait olduğu bilinen birkaç tane daha silahlı grup var.

Bu grupların Sünnilik, Şiilik ve Kürtlük etnik aidiyetleri üzerinde belirli bloklar oluşturduklarına dair herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Her ne kadar medyada ve küresel siyasi söylemlerde yaşananlar etnik çatışma olarak gösterime kalsa da fiili durumun böyle olmadığını gözlemlemek-
teyiz.

Mesela Şii oldukları bilinen gruplardan Irak'taki Sadr grubu ve grubun silahlı kanadı olan Mehdi ordusu, iktidardaki diğer Şii gruplara karşı çıkmaktadır. Irak'ta Amerikan kuvvetleriyle ve İran ile işbirliği içerisinde olan Şii İttifak olarak bilinen Dava Partisi ve müttefiklerinin Şiilik söylemi üzerinden inşa ettikleri çatışmacı tutuma karşı Irak'ın milli birliğini savunmaktadır. Sünni Arap gruplarıyla birlikte hareket etmektedir. Sünnilere yönelik resmi saldırılar karşısında durmaktadır.

Buna karşılık kabile asabiyeti ile varlıklarını muhafaza eden ve Irak'ta Maliki çizgisindeki Şii gruplarla ittifak halinde bulunan Barzani ve Talabani kuvvetlerine karşı duran Kürt gruplar var. Bu gruplar İslam kardeşliği inancından dolayı Sünni İslamcı ve Şii İslamcı gruplarla işbirliği yapabilmektedir. Kim tarafından yönetildiği ve organize edildiği henüz açıkça ortaya konamayan İşid, Barış Tugayları veya Alhaşdü Şaabi gibi silahlı gruplara karşı çıkmaktadırlar. Irak'ta açık siyaset yapan gruplar ile kapalı siyasi faaliyet yürüten gizli grupların genel görünümüne bakıldığında ortada mezhep ve etnik farklılıklardan kaynaklanmayan grupların çatışmayı körüklediği anlaşılmaktadır.

Ancak bu çatışmacı grupların zahiren mezhep ve etnik argümanları kullandıkları da bir gerçektir. Şii kökenli olanların bir kısmı milliyetçilerle, Sünnilerle ve liberal gruplarla birlikte siyaset yapmaktadır. Sünnilerin büyük kısmı Şiilerle, Kürtlerle, milliyetçilerle ve liberal gruplarla müşterek siyasi oluşumlar içinde bulunmaktadır. Kürtler, her ne kadar özerk bir bölgede bulunuyorlarsa da onlar arasında da ciddi grupsal çekişmeler ve şiddet hareketleri mevcuttur.

Irak'ta 2011 yılında açık siyaset yapan otuz üç tane grup vardı. Bu siyasi grupların temsil ettiği söylenen kitleler, farklı sosyal kesimlerden oluşmaktadır. Kamuoyunda ve küresel siyasi söylemlerde her grubun özgül bir etnik kültürü temsil ettiği varsayılmaktadır. Ancak sosyal yapıdaki gerçekler, dolaşımdaki söylemleri doğrulamıyor. Siyasi söylemde ve iktidar ağlarında Sünniler, Şiiler, Kürtler ve Türkmenler homojen ve aralarında keskin kültürel sınırlar olan toplumlar olarak tanıtılmaktadırlar. Özellikle Türk kamuoyuna Irak sorunu, bu yüklemelerle tanıtılmaktadır. Ancak Irak halkının gerçek hayatındaki ilişki ağlarına bakıldığında fiili durumun farklı olduğu anlaşılmaktadır.⁵

Irak'ın çatışma ve iç savaşla ilgili genel görünümüne baktığımızda farklı özellikleri olan bir sosyolojik gerçekle yüzleşmekteyiz. Yani çatışmayı, fanatizmi ve şiddeti besleyen hareketler perspektifinden Irak'ta olanlara

⁵ Hacı Duran, "Irak'ta İç Savaş Simulasyonları ve Kardeşlik", *Stratejik Düşünce Dergisi*, Ocak, 2012 ve <http://www.haciduran.com/2012/01/10/irakta-ic-savas-simulasyonlari-ve-kardeslik/>

bakıldığında çok farklı bir manzara gözlenmektedir. Bu manzarayı belirleyen faktörleri daha önce yayınlanan bir araştırmamda üçe ayırarak açıklamıştım.

Birincisi, otuz küsur yıllık savaşın acılarını, kederlerini, kinlerini ve nefretlerini yaşayan ve bunlarla beslenen bir kitle var. Bu kitle sosyo psikolojik olarak düşünüldüğünde her zaman her türlü şiddet hareketine hazırdır. Kolaylıkla eylemlere yönlendirilmektedir. Bu kitle bir travmanın etkisi altındadır. Bu kitle terör organizatörlerinin insan kaynakları ihtiyacını karşılamaktadır. Savaş, ölüm, cinayet bu kitle için normal bir durum olmuştur. Bu insanlar ölümü, cinayeti kitlesel kıyımları; pornografik bir iştahın karşılanması gibi zevkle karşılıyorlar.

İkincisi medya iktidarlarının ve casusların egemen olduğu bir alan var Irak'ta. Bu güçler, yukarıda özellikleri belirtilen halkı sürekli olarak eylemlere yönlendirmektedir. Profesyonelce düzenlenen eylemleri kitleselleştirmektedir. Yeni eylem alanlarını inşa etmektedir. Savaşı bütün halka yaymaya çalışmaktadır. J. Baudrillard'ın post-modern tüketim toplumlarında kitle davranışlarını belirlediğini ve yönlendirdiğini iddia ettiği simülasyonları üretmektedir. Baudrillard, *"Bir köken ya da gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığı ile türetilmesine hipergerçek yani simülasyon"*⁶ demektedir. Simulakr, orijinali, gerçeği, ilk örneği olmayan kendisi zaten kopya olan bir şeyin kopyası anlamına gelmektedir. Simülasyon ise, bu kopyanın dolaşımında tutularak yeniden üretilmesi demektir. Baudrillard özetle, günümüz insanının davranışlarını, tutumlarını ve tepkilerini yönlendiren, etkileyen ve biçimlendiren şeyin, insanın kendi görmesi ve anlaması olmadığını, yapay olarak profesyonelce inşa edilen, gerçekle alakası olmayan bir simülasyon evreni olduğunu iddia etmektedir. Ancak bu simülasyonlar maalesef kitleleri etkilemektedir. Onları bir savaş robotuna dönüştürmektedir.

Üçüncüsü ise geleneksel İslami zihniyeti muhafaza eden, şiddet eylemlerine rağmen insani değerlerini muhafaza eden geniş bir halk kitlesi var. Bu kitle, geleneksel iletişim ağlarını muhafaza etmektedir. Akrabalık ve dostluk bağlarını korumaktadır. Yani bir taraftan post-modern simülasyonlarla inşa edilen nefretin aktörleri, diğer taraftan bu nefrete rağmen insani hoşgörüyü ve doğunun vefa, yardımseverlik, şeref ve sadakat değerleriyle bu nefreti etkisiz kılmaya çalışan bir kültür var.

3. Libya

Libya olayları, halk gösterileri ve mitingleriyle başlamadı. Doğrudan doğruya halkın resmi binaları işgal etmesi, kamu gücünü ele geçirmesi girişimleri sonucunda Bingazi'de başladı. Ancak Libya iç savaşı, olaylar başlar başlamaz, Libya halkının sorunu olmaktan çıktı. Uluslararası bir sorun oldu. Fransa'nın öncülüğünde Libya'ya yapılan saldırılar 19 Mart

⁶ Jean Baudrillard, *Simulakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s. 14.

2011’de Nato’nun desteği ile başladı. Libya devrimine yapılan bu uluslararası müdahale aynı zamanda Arap Baharı sürecinin yönetimini de aslında küresel güçlere devretmiş oluyordu. O tarihte yazdığım bir makalede bu durumu; “*Halk egemenliğine müttefik kuvvetler zinciri*” başlığı ile değerlendirmiştim. Ve Libya’ya yapılan saldırının sonuçlarının şu şekilde olacağını belirtmiştim.⁷ Muhtemelen bütün İslam ülkeleri bu saldırılarla “*Traklaştırma*”, “*Afganistanlaştırma*” veya “*Filistinleştirme*” süreçlerine tabi tutulacaktır. Fransa’nın ve ortaklarının fırsatı ganimet bilip Libya’ya saldırmasının arkasında yeni bir kaos ortamı yaratma çabası yatmaktadır.

Aradan geçen dört yıllık sürede meydana gelen olaylar kötümser tahminimizi doğrulayacak şekilde gerçekleşti. Libya’da çatışan gruplara baktığımızda, durumun Suriye ve diğer ülkelere benzediğini göstermektedir. Bu çatışan grupların tümünün de ciddi manada yabancı destekçileri bulunmaktadır. Çatışan grupların sayısının 19 olduğu tahmin edilmektedir. Ama gerçek bundan farklıdır. Çünkü şiddet arttıkça gruplar, partiler ve örgütler kendi içlerinden parçalanıyorlar, yeni örgütlerin ortaya çıkmasına neden oluyorlar.

Bu gruplar arasında Sünnilik ve Şiilik gibi mezhep farklılıklarına dayalı imajların kullanımı sorunu da bulunmuyor. Bu gruplar arasında İŞİD’e veya Selefi söyleme benzeyen sekiz tane, Müslüman kardeşler hareketinin uzantısı olduğu söylenebilen yedi tane, liberal ve kabile asabiyeti değerlerine dayandığı belirtilebilen dört tane çatışan grup olduğu bilinmektedir. Libya iç savaşındaki tarafların hiçbirisinin etnik olarak temellendirilmesi imkânı bulunmuyor.

Mesela Libya’da savaşan gruplardan birisi Tanzimu’l-İslami adlı örgüttür. Örgütün kurucuları 1980’lerden itibaren Afganistan’daki savaşçı gruplarda aktif rol oynamışlar. Örgüt üyeleri belli bir dönemde El-Kaide ile birlikte hareket etmişler. Libya’da Kaddafi iktidarı tarafından izlenmişler, iktidar kuvvetleriyle çatışmalar yapmışlar. Üyeleri yurt dışına kaçmıştır. Büyük kısmı ağır cezalarla yargılanarak tutuklanmıştır. Uluslararası interpol tarafından uzak doğu ülkelerinde yaşayan örgüt yöneticileri yakalanarak Amerikan ve Libya kuvvetlerine teslim edilmişler. 2006-2009 yılları arasında ise Kaddafi’nin oğlu Seyfu Devle’nin gözetiminde Libya yetkilileriyle diyaloga geçmişler. Onlarla işbirliği yapmışlar. Kaddafi’den özür dileyerek hapisten çıkmışlar.

Devrimden sonra ise örgütün önceki mensuplarından bir kısmı yeniden silahlı mücadeleye başlamıştır. Bu grubun uzantıları olduğu söylenen gizli örgütlerin Liberal ve Batı değerlerini temsil ettiğini söyleyen Tobruk hükümetinden mi, Libya’nın milli birliğini savunan Trablus hükümetinden mi yana davrandıkları da belli değildir. Örgüt bu yönüyle ciddi bir ideolojik temele de dayanmıyor. Ama uluslararası düzeyde birçok önemli bağlantılara girdiği anlaşılmaktadır. Başından itibaren ideoloji ve söylem-

⁷ H. Duran, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/arap-ihtilallerine-oryantalist-gomlek/792> ve <http://www.haciduran.com/2011/11/09/arap-ihtilallerine-oryantalist-gomlek/>

den ziyade savaşçı bir profil görünümü vermektedir. Bu haliyle bir mafya veya taşeron silahlı grup olarak düşünülebilir. Bir mezhep, kabile, etnik kimlik ve ideoloji uzantısı olarak mütalaa edilemez.

Libya'da halen görüntüde ve uluslararası medya söyleminde belirginleşen iki savaşçı siyasi blok çatışmaktadır. 17 Şubat 2011 Devrimi'nden bu yana çeşitli şekillerde blok değiştiren savaşçı grupları ideolojik, etnik ve dini bir temele dayandırarak ayrıştırmak mümkün görünmüyor. Ülkedeki bloklardan birisi doğuda yer alıyor ve ülkenin %20'sinden daha az bir kısmı üzerinde egemenlik sağlamış durumdadır. Tobruk kentini kendine merkez edinen General Halife Hafter, Mahmut Cibril, Ali Zeydan ve Anayasa Mahkemesi tarafından fesh edilen meclis adına kurulan geçici hükümetin başbakanı Abdullah Sini, bu bloğun önde gelen liderleri olarak kabul ediliyorlar.

Diğer grup ise devrime öncülük eden, Libya anayasa mahkemesi kurulu tarafından meşru kabul edilen ve ülkenin %80'nini halen kontrol eden Trablus'daki meclis, yargı, anayasal kuvvetler ve bunların askeri kanadını oluşturan Libya Şafağı kuvvetlerinden oluşuyor.⁸ Her iki kuvvet de kendi arasında mütecanis değildir. Ortak bir ideolojik veya dini söyleme göre bir araya gelen kesimlerden meydana gelmiyorlar.

Savaş, teknik olarak belli çıkarlar doğrultusunda örgütlenen mafyavari savaşçı gruplar arasında yaşanıyor. Bu savaşçı grupların örgütlenme tarzları Sicilya mafya geleneğine benzemektedir. Din veya selefi söylem bu grupların mali kaynaklar üzerindeki emellerini saklamaya yaramaktadır. Çünkü Libya'nın petrol kaynakları ve uluslararası fonlardaki mal varlıkları önemli bir yekun oluşturmaktadır. Bu kaynakların bir kısmı halen bu grupların kontrolünde bulunmaktadır.

Bu gruplar arasındaki şiddeti ve savaş etnik ve dini manada yorumlamak mümkün değildir. Doğu'da Tobruk'ta yer alan bloklar uluslararası desteği almak için kendilerini liberal olarak tanımlamakla birlikte, bu kuvvetlerin en önemli destekçisi Mısır'daki darbeci Sisi yönetimi ve körfez krallarıdır.

Suud Hükümeti'nin desteği ile devrimden altı sonra Selefi gruplar İŞİD benzeri bir şiddet hareketini Bingazi ve çevresinde başlattılar. Afganistan'daki talibanın cami işgali stratejisini kullanarak ılımlı ve geleneksel dini gruplara mensup imamları cemaatin önünde rencide ettiler, kurşuna dizdiler. Buna karşın Cezayir hükümeti laik ve batıcı olduğu halde, Trablus'daki hükümeti destekliyor.

Dolayısıyla bu savaş mezhep ve etnik olarak tanımlama imkanı yoktur. Savaşan taraflar birbirlerini çoğu kere hırsızlık yapmakla suçluyorlar. Petrolü gizli yöntemlerle pazarlamakla itham ediyorlar. Savaş daha çok ekonomik kaynakların ve limanların ele geçirilmesi için yapılmaktadır.

⁸ As-Sanusi Biskari, "Ezmatu'l-Hivaru'l-Libi fi'l-Musvaddati'l-İttifakat", *Al-Markazu'l-Arabi Lil-Abhas ve'd-Dirasati's-Siyasat*, Doha, 2015, <http://www.dohainstitute.org/file/Get/f3832704-b7a5-4691-ba14-1392cba22f62.pdf>

4. Mısır

Mısır'daki devrim süreci ve karşı darbe olayları İslam Dünyası'ndaki çatışmaların tabiatını açıklama bağlamında çok daha özgün verileri sunmaktadır. Bilindiği gibi 25 Ocak 2011'de kitlesel gösterilerin devam etmesi ile birlikte devrim süreci canlandı. Halk devrimi diyebileceğimiz bir süreç başladı. Ülkedeki mevcut iktidar ve uzantıları tutuklandı, yargılandı. Ordu ve anayasa konseyi halkın talepleri doğrultusunda geçici bir süre ile ülkeyi yönetti. Serbest seçimlerin yapılmasını sağladı. Serbest seçimlere 13 siyasi parti üç tane blok oluşturacak şekilde katıldı. Bu partiler dini blok, liberal blok ve sol blok olarak birleştirilmektedir.⁹ Ancak devrim sonrası tartışmalar aynı dini blokta yer alanları karşı karşıya getirdi. Bazı dini grupları ve partileri özgürlükçü sol partilere, bazılarını da totaliter cuntacı gruplara yaklaştırdı. Ülke serbest seçimlerle Mursi'yi Cumhurbaşkanı olarak seçti.

Ancak 2 Temmuz 2013'te Mursi askeri bir darbe ile yönetimden uzaklaştırıldı ve tutuklandı. Mursi ve demokrasi yandaşlarının askeri darbeye karşı başlattıkları halk gösterileri çok acımasız bir şekilde kan dökülerek ve kitlesel katliamlar yapılarak bastırıldı. Askeri darbeden bu yana geçen iki yıl boyunca gösteriler devam ediyor. Ama bu göstericiler de sürekli olarak kurşunlanıyor ve öldürülüyor. Bizim için asıl önemli olan sorun, bu insanların bu kadar iktidar tutkunu olmasını ve iktidar tutkunluğu uğruna kendi vatandaşlarını öldürmeyi meşrulaştırma çabalarının gerisindeki dinamiklerdir.

Mısır'da Irak, Libya ve Suriye'de olduğu gibi, Sina'daki kabile esaslı ve bölgesel düzeyde manevra kabiliyeti olan terör gruplarını hariç tutarsak; bütün toplumsal kesimler arasında varlığını hissettiren örgütlü savaşçı gruplar mevcut değildir. Mursi'nin Cumhurbaşkanı olması için propaganda yapan ve halkı yönlendiren Müslüman kardeşler hareketi tarihinin hiçbir döneminde örgütlü bir silahlı grup olmadı. Her zaman şeffaf oldu. Demokratik yöntemlerle siyasi mücadelelere katıldı.

İlginçtir, Suriye ve Irak'ta Selefi ve Milliyetçi argümanlar kullanarak şiddete başvuran grupların Mısır'daki uzantısı olan Nur Partisi darbeci subaylarla işbirliği yapmaktadır. Bu parti, İhvan'dan sonra seçimlerde ikinci parti olarak çıkmıştır.¹⁰ Demokratik, esnek, şeffaf İslami kitlelerin darbe karşıtı gösteri düzenlemesine Nur Partisi karşı çıkmaktadır. Onların gösteri yapmasını isyan olarak değerlendirmektedir, kıyımdan geçirilmesine ve kurşunlanmasına fetva verebilmektedir. Diğer ülkelerdeki küresel terörün, ideolojik uzantısı olan selefiler, nasıl oluyor da Mısır'da laik, otoriter, batıcı subaylarla birlikte ılımlı müslüman kesimlere saldırıyor?

⁹ Hasan Mazin, *al-Haritatü'l-Hizbiyya'l-Mısıriyya l'İntihabat, al-Markazu'l-Arabiyye li'l-Abhas ve'd-Dirasati's-Siyasat*, Doha, 2011, <http://www.dohainstitute.org/release/87939818-8925-498b-89b6-c0d6557a3968>

¹⁰ Al-Hac Hasan, "Tasau'du Almaddu Assalfiyyu Ba'da Assavratu Alarabi", <http://hdl.handle.net/123456789/7040>, Hartoum Universty.

Mısır Selefi'lerinin körfez, Suriye ve Irak Selefi'lerinden farklı bir tutum içinde olmaları Selefilik'in ortak bir itikadi temel olması ve siyasi aidiyetleri yönetebilme kabiliyeti hakkındaki yüklemeleri de boşa çıkarmaktadır. Ayrıca kamuoyunda bilindiği gibi, Arap Baharı eylemlerinin ideolojik temeli daha çok Selefi İslami hareketlere dayandırılmaktadır. Bu algı Selefi'lerin bütün yönleriyle ortak siyasi ve dini amaçlara sahip olduklarına dair bir kanaat oluşturmaktadır.

Ancak konu hakkında yapılan bilimsel incelemelere bakıldığında Selefi'lerin gösteri yapma, sosyal eylemlere katılma, iktidarı halk gücüyle ele geçirme, devrim yapma ve zalim iktidarlara karşı mücadele etme konusunda çok farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Hatta çok partili demokratik rejimleri bidat, yani revizyonist olarak değerlendiren Selefi gruplar olduğu gibi, çok partili demokratik liberal rejimleri savunan Selefi gruplar da bulunmaktadır. Hatta devlet otoritesini her şekilde meşru kabul eden Selefi gruplar bile mevcuttur.¹¹

Mısır'da cuntacı subaylarla işbirliği yapan bir diğer çevre ise Mısır'daki yerleşik din bürokrasisidir. Türkiye'deki Diyanet ve İlahiyat çevrelerine benzer bürokratik yetkileri olan bu bürokrasi, demokratik ve liberal taleplerle iktidara gelen Müslüman Kardeşler Hareketi mensuplarını isyancı ve katli vacib olarak değerlendirebilmektedir. Hatırlatmak gerekir ki Mısır'ın bu resmi din bürokrasisinin başını çeken Ezher uleması, gayri resmi modern dini hareketin temsilcisi durumunda olan Müslüman Kardeşlere karşı her zaman acımasız olmuştur. Ezher uleması aynı zamanda hükümet ve iktidar uygulamalarının anayasaya ve şeriata uygunluğunu denetleme ve bu konuda fetva verme yetkisine de sahiptir.

Yemen'de ise 26 çatışan grup bulunuyor. Bu gruplardan 15 tanesinin Şii ve Zeydi değerlerden beslendiği, kalanlarınsa, Sünni, Vahabi ve Kabile aşireti değerleri üzerinden örgütlenip savaştığı söylenmektedir. Ancak Yemen'deki iç savaşın yapısına bakıldığında orda da Irak ve Libya'daki iç savaşa benzer özellikler gösteren aktörlerin yine uluslararası güçlerin desteği ile birbirleriyle savaştıkları görülmektedir.

Bu dört ülke, Arap ülkelerindeki iç çatışmaların muharriklerinin, ideoloji, siyasi doktrin, mezhep ve etnik aidiyet olmadığına dair ipuçlarını bize sunmaktadır. Arap Dünyası dışında kalan Afganistan'ın durumuna baktığımızda benzeri bir durumu orada da gözlemlemekteyiz. Afganistan iç savaşı kabile, uyuşturucu madde yetiştirme ve anti-sömürgeci geleneğin post-modern biçimi olarak tanımlayabileceğimiz kültürlerden beslenen çatışmacı gruplarla, bizleri muhatap kılmaktadır.

Bu örneklerden yola çıkarak, İslam Dünyası'ndaki iç savaşın geleneksel, ortadoks dini ve etnik farklılıklara ve ilişki ağları kültürüne dayanmadığını söyleyebiliriz. Geleneksel farklılıklar ve ilişki ağları alışageldik

¹¹ Abu Ramman Süleyman Muhammed, "Assalafiyyun Fi Hikbeti Alsavratu Alarabiyye Adde-mokratiye", *Dirasatu Alulumu Alinsaniyya ve Alictimaiyye*, 41/3, Center for Strategic Studies, The University of Jordan, Amman, 2014, <http://journals.ju.edu.jo/DirasatHum/article/view-File/7798/4191>.

ve normal karşılanan imajları ve tanımlamaları içermektedir. Zaten bölgede antropolojik ve etnografik araştırmalar yapan antropologların tümü, doğu toplumlarında etnik aidiyetlerin, siyasi dışlamaya ve ötekileştirmeye neden olmadıklarını, karşılıklı hoş görüyü beslediklerini bulgulamışlar. Etnik farklılıkların paralel ve bağımlı yaşam tarzlarını grupsal düzeyde desteklediğini ortaya koymuşlardır.

Hindistan'dan Ortadoğu'ya kadar uzanan coğrafyalarda yaşayan insanların etnik farklılıkları ve birbirlerine olan bağımlılıklarını ifade etmek için "çoğul toplum" deyiimi kullanılmıştır. Barth'ın Hindistan, Afganistan ve Pakistan'daki etnolojik incelemeleri bu duruma örnektir.¹² Çoğul toplumun insanları etnik ve dini farklılıkları ve mütevaris ilişki ağlarını siyasi ve grupsal sınırlara dönüştürmüyorlar. Eğitim, ekonomik vb. sebeplerden dolayı itikadi ve etnik farklılığı olan gruplar birbirlerine karışabilmektedirler. Karşılıklı evlilikler yapıyorlar, birbirlerinin dillerini öğrenip konuşuyorlar, geleneklerini ve törelerini taklit ediyorlar.

Bu örnekler İslam Dünyası'ndaki çatışmaların etnik bir temele dayanmadığını, din ve mezhep kavgası olmadığını ortaya koymaktadır. Çatışma ve savaşla etnik bağlar arasındaki ilişkileri araştıran birçok kaynak bugün elimizde mevcuttur. Hatta etnik olduğu bilinen çatışmaların temel saiklerinin de etnik olmadığını söyleyen araştırmalar vardır. Terry Eagleton bu konuda şunları söylemektedir: "Etnik çatışmaların kökeni, din, dil, kültür, bölgesel yaşanmışlık farkı ve tarihsel kökenlere dayandırılabilir. Ama fiili kavga var olan iktidarın, ekonomik kaynakların ve güç sembollerinin paylaşımı üzerinden yapılır."¹³

Dini Şiddet ve Savaşlar

Şiddetin ve katliamların dini manada temellendirilmesinin örnekleri çok fazladır. Bu konuda yapılan araştırmalar için Schluchter W.'nın çalışmalarını hatırlatmak gerekir.¹⁴ Schluchter, Hristiyanlığın doğuş yıllarında, Filistin Yahudilerinin gruplaşmalarını, şiddete başvurmalarını, mehdinin savaşçısı olma sıfatıyla Roma Devleti'ne karşı eylem yapmalarını dini şiddete örnek olarak verir. N. Cohn¹⁵ ise, ilkel ve modern dinlerin tümünün kozmolojik temelleri ile çatışma kültürleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan eserinde, Zerdüşlüğün evreni iyilik ve kötülük tanrısının çatışma alanı olarak tasavvur etmesini ve iyilik tanrısı adına eylem yapanların ötekisini veya karşıtlarını şeytan olarak tasavvur etmiş olmaları meselesini inceler. Bu tür itikadi karşıtlıkların şiddet uygulamayı meşrulaştırdığını ve bir hakka dönüştürdüğünü söyler.

¹² Fredric Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*, London, 1969, http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic446176.files/Week_4/Barth_Introduction_Ethnic_Groups_and_Boundaries_.pdf

¹³ Terry Eagleton, *Literary Theory*, Universty of Minnesota, 1983 ve https://mthoyibi.files.wordpress.com/2011/05/literary-theory_an-introduction_terry-eagleton.pdf

¹⁴ W. Schluchter, *Rationalism, Religion and Domination*, Berkeley University Of California, 1989.

¹⁵ N. Cohn, *Cosmos, Chaos and the World to Come*, Yale University Press, 1993.

Dini grupların şiddet ve çatışmayı beslemesi ve kutsallaştırması konusunda M. Weber'in, sosyal eylem kuramına bağlı olarak konuyu açıklayacağız. Weber kutsal bilinen değerlerin statü grupları tarafından anlamlandırılmasına vurgu yapar. Statü gruplarındaki karizmanın dini olan değerlerle, politik olan değerler arasındaki sınırları belirsizleştirdiğini varsayar. Bu belirsizlik sonucunda politik hiyerarşilerin ve örgütlenmelerin hiyerokratik yani kutsal bir iktidara ve egemenlik alanına dönüştüğünü iddia eder.¹⁶

Weber'in yaklaşımından yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Bazen doğrudan doğruya dini amaçla oluşan sosyal hareketler ve gruplar, grupsal dinamikler ve yapılanma biçimlerine bağlı olarak kendiliğinden bir siyasi iktidara dönüşürler. Dolayısıyla temelde dini olan bir işbirliği ve iletişim ağı bir müddet sonra dini olma özelliğini yitirebilir. Dünyevi bir sosyal ve siyasal iktidar biçimi olarak varlığını sürdürür. Bazen de tamamen siyasi ve sosyal bir amaçla kurulan sosyal gruplar ve egemenlik biçimleri, kendi meşruiyetlerini dini bir temele dayandırır. Böylece dünyevi olan bir iktidar biçimi, bu kez bir müddet sonra yine hiyerokratik yani kutsal bir iktidara dönüştürülebilir. Her iki durumda da kurulan sosyal veya siyasal iktidar kendi dışında kalanlara uyguladığı şiddeti dini manada kutsallaştırır.

Weber'in bu yaklaşımını İslam Dünyası'ndaki çatışmalarla örneklendirmek mümkündür. Mesela, Libya'da petrol ve diğer mali kaynaklar için birbirleriyle çarpışan gruplar, kendilerini dini manada İslami bir mücadeleden fedailer olarak tanımlıyorlar. Mısır'daki Ezher uleması, güç kullanarak iktidarı ele geçiren askerlere karşı yapılan gösterilere katılanları isyancı ve katli vacip olan mürtetler olarak tanımlamaktadır. İŞİD gibi ne oldukları tam olarak tanımlanamayan ve yüzlerini kapatarak cinayetlerini fotoğraflayan örgütler Allah için cihad ettiklerini söyleyerek kendilerini meşrulaştırıyorlar.

Türkiye'deki Ak Parti ve Gülen cemaati taraftarlarının birbirlerine yükledikleri sıfatlar ve kendilerini dini manada aklamak için kullandıkları argümanlar da benzer özellikler göstermektedir. Bir taraftan dünyevi, yasal, demokratik, laik ve rasyonel bir iktidar dini ve tarihi metaforlarla kutsallaştırılıyor, diğer taraftan dini bir cemaat, bir iktidar ve egemenlik mücadelesinin sivil toplum kuvveti olarak sunuluyor. Her iki grup şiddet içeren ifadelerle grupsal ve partizan sınırları keskinleştiriyor. Türkiye'deki sol ve sağ gruplar arasında da bundan otuz yıl önce 1970'li yıllarda, benzeri metaforların inşa edildiğine dair örnekler de çok fazladır.

Türkiye'de "*dini hizmet grupları*"yla, "*siyasi ve dini sosyal oluşumlar/gruplar*" arasındaki çatışmaların modern dönemdeki örneği, sadece Gülen grubu ile "*Ak Parti'nin samimi bağlıları*" arasındaki çatışma da değildir. 1970'li yıllarda, din eğitimi ve dinin toplumdaki etkinliği için demokratik

¹⁶ R.J. Hall, "Din ve Şiddet", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Michele Dillon, Ter. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2014, s. 531.

siyasi örgütlenmeyi ve mücadeleyi temel ilke olarak benimseyen Milli Görüş Hareketi ve uzantıları ile Süleymancılar ve Nurcular arasındaki çatışmayı da buna örnek verebiliriz. O yıllarda İmam-Hatip okulları aracılığıyla din adamı yetiştirmeye Süleyman Hilmi Tunahan'ın gayri resmi Kur'an kursları bağlıları ciddi manada karşı çıkmışlardı.

Buna karşın Milli Görüş taraftarları İmam-Hatip okullarında yetişen nesillerin daha sahih ve etkili bir İslam söylemine öncülük edeceklerini iddia ediyorlardı. Milli Görüş hareketi o yıllarda CHP ile koalisyon hükümeti kurarak resmi din eğitimi kurumlarını yaygınlaştırdı. Gayri resmi kurumlardan, yani Kuran kurslarında ve geleneksel medreselerde yetişen din adamları için, İmam-Hatip diploması alma şartıyla kamuda çalışma hakkı getirdi. Her iki grup da dini manada bir diğerini o yıllarda ağır sıfatlarla itham ediyordu. O yıllarda her iki grubun yayın organlarında bu tartışmayı kızıştıran çok sayıda haber ve makale yayınlanmıştı.

Benzer bir durum 1980'li yılların ortasında bu kez Milli Görüş Hareketi'nin kurucu iletişim ağında yer alan İskender Paşa hareketi ile Milli Görüş Hareketi'nin siyasi kanadının lideri olan Necmeddin Erbakan'ın bağlıları arasında da yaşanmıştı. Bir taraftan Erbakan hoca, diğer taraftan ise Esad Coşan hoca bu karşıtlığa ilişkin açıklamalar yapıyordu. Ancak belirtmek gerekir ki bu tartışmalar gruplar arasında sadece sözlü ve yazılı bir dışlama dili veya söylemiyle sınırlı kalmıştı. Arap Baharı ile birlikte, Arap ülkelerindeki gibi fiili mücadeleye ve davranışsal şiddete veya bir savaşa dönüşmemiştir.

Ancak 1990'lı yıllarda dini söylemle kendini tanıtan ve dini bir cemaat olmanın ötesinde gizli ve katı örgütlenme yapısıyla tanınan Hizbullah örgütünün ikiye bölünme sürecindeki örgütsel iç savaştaki durum farklıdır. Hatırlanacağı gibi o yıllarda Hizbullah önceleri PKK terör örgütünün laik ve Marksist söylemine karşı ciddi bir mücadele içerisine girdi. Ancak Hizbullah örgütü daha sonra kendi içinde Menzil ve İlim grubu olmak üzere ikiye bölündü. Bu iki grup arasındaki mücadelede, tartışmalar ve karşılıklar fikri planda kalmadı. Her iki grubun üyeleri birbirlerine fiili şiddet uyguladı. Bu şiddet ortamında çok sayıda cinayet işlendi.

Dini şiddetin en önemli örneklerinden birisi de Haçlı savaşlarıdır. Haçlı savaşları Hristiyanlığın egemen bir siyasi din olmasından sonra, bütün Hristiyan toplumlarında kutsal, gerekli ve kurtarıcı savaşlar olarak kabul edilmiştir. Özünde Hristiyan olmayan bütün insanların resmi şiddet kullanılarak etkisiz hale getirilmesini temel alır. Bu manada ilk örnekler Müslümanlara yapılan saldırılardır. Haçlı savaşları dini şiddeti kültürler ve medeniyetler arası rekabetin en önemli figürü haline getirmiştir. 1095-1281 yılları arasında kilise etkisindeki¹⁷ Avrupa toplumlarının kesintisiz bir şekilde büyük ordular kurarak Müslümanlara saldırımları bu savaşın tipik örneğidir.

¹⁷ J.M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, Ter. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2010.

İnsanlar kilisenin vaad ettiği kurtuluşa ulaşmak umuduyla örgütlen-diler, kendi dışlarındaki insanlara saldırdılar. Avrupa halklarına Müslü-manlara saldırmak için vaazlar veren Aziz Bernard de Clairvaux Haçlı sa-vaşına katılmayı ve bu uğurda ölmeyi, “Hz. İsa’nın kendisini öldürtmeye rızalık göstermesine”¹⁸ benzeterek açıklar. Haçlı savaşlarının dini şiddeti kutsamasının tarihi oldukça geniştir. Bu örnekler çoğaltılabilir.

Modern çağın kuruluşu aşamalarında ve sömürgecilik faaliyetleri sü-recinde Amerika’nın yerli halklarına uygulanan sistematik teknik şiddet ve soykırım uygulamaları da dönemin imparatorluk kiliseleri tarafından kutsal bir misyon olarak kabul edildi. O yıllarda protestan prüten cema-atlar Kızılderililerin öldürülmesini dini manada kutsal bir öldürme ola-rak değerlendiriyorlardı. Benzer bir durum Sudan’ı işgal eden İngilizlerin Müslümanların öldürülmesini meşrulaştırması uygulamalarında da gö-rülebilir. Mesela İngiliz askerleri 1840’lı yıllarda Sudan’da İngiliz işgaline karşı direnen halkı öldürürken, “şeytanı öldürdüklerini”, “kılıcıyla kara şeytanın bedenini boylu boyunca biçtiklerini”, “şeytanın kafasını kahvaltı yumurtası gibi ikiye böldüklerini” övünerek, gururlanarak itiraf ediyorlardı ve mukaddes bir savaşın gereklerini cesurca yerine getirdiklerini günlük-lerine yazmışlardı.¹⁹ Modern sömürgecilik faaliyetlerinde, birinci ve ikinci dünya savaşlarında kullanılan sloganlar ve inşa edilen imajların tümünde Hristiyanlığın şiddeti körüklediğine dair çok sayıda örnek vardır. Mesela Hitler ve yandaşları, Yahudileri öldürürken, bu davranışlarıyla Yahudi-lerin Hz. İsa’ya yaptıkları işkenceye misilleme yaptıklarına inanıyorlardı. Cinayetlerini bu manada kutsallaştırıyorlardı.

Hristiyanlığın telkin ettiği dini şiddet, sadece Hristiyan olmayan halklara yönelmedi. Hristiyan imparatorların kendi iktidarlarına karşı gelenleri ezmek için de kullanıldı. Hristiyanların çeşitli mezheplere bölünmesi ve bu mezhep-lerin siyasal egemenlik alanlarını genişletmesi süreçlerinde de kullanıldı.

Avrupa’daki 100 yıl savaşları bu şiddetin örnekleriyle doludur. Dolayı-sıyla katliam ve çatışma Hristiyanlık teolojisinde her zaman kendine yer bulmuştur. Mesela Alman köylü isyanı olarak bilinen ayaklanmaya ön-cülük eden teolog ve rahip Thomas Müntzer; Lüther’i, Paulus gibi, halkı dünyevi otoritelere itaat etmeye teşvik etmek ve bu itaati meşrulaştırmak-la suçlar. Kendisini “Allahsızlara kafa tutan bu Allah’ın kulu” olarak ta-nıtır. Aristokratlara isyan eden taraftarlarına şu nasihati yapar: “Ortalık kızıışmışken üstüne üstüne gidin! Kılıcınızın soğuyup yumuşamasına izin vermeyin! Nemrut’un örslerini dövün, onların kalesini yerle yeksan eyle-yin... Çünkü onlar yaşadıkça hiç kimse size tanrıdan söz edemez.”²⁰ Münt-

¹⁸ R.J. Hall, “Din ve Şiddet”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Michele Dillon, Ter. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2014, s. 538.

¹⁹ M. Edward Spiers, “Dervishes and Fanaticism: Perception and Impact”, *Fanaticism and Conflict in the Modern Age*, Edit By Matthew Hughes and Gaynor Johnson, Frank Cass Lon-don and New York, 2005.

²⁰ Alberto Toscano, *Fanatizm: Bir Fikrin Kullanımları Üzerine*, Çev. Barış Özkul, Metis Yayın-ları, 2013, s. 97-99.

zer, Lütther ve arkadaşlarını zalimlerin, despotların, hırsızların ve tefecilerin vaizi olmakla suçlar.

Müntzer'in bu vaazlarına karşılık Lütther; *"Müntzer ve taraftarlarını kana susamış haydutlar, fanatik ve fitneci şeytanlar olarak değerlendirir. Yakalandıkları yerde bıçaklanmaları, öldürülmeleri gerekir, der. Onları öldürmek uğruna yapılacak savaşlardaki ölümler, mübarektir... Onları öldürürken sizi acımasızlıkla suçlayanlara da müsaade etmeyiniz"*²¹, diye vaaz verir.

Bu duruma rağmen, şiddeti, fanatizmi ve radikalizmi ötekileştirme aracı olarak kullanmanın örnekleri de Batı kültürlerinde çok fazladır. Aydınlanma döneminden itibaren modern Batı kültürlerinin tümünde şiddet ve fanatizm Müslümanların bir özelliği olarak gösterilir. Buna karşılık Batı kültürleri mantıklı, rasyonel ve medeni bir toplumun kurucu aktörleri olarak tanımlanır. Bu durum günümüz Batı kamuoyunda hala canlıdır. Barack Obama'nın seçimleri kazandıktan sonra yaptığı balkon konuşmasında Müslümanları yumruklarını sıkışmış fanatikler²² olarak tanımlaması bu durumun çarpıcı örneklerinden birisidir.

Batıda aydınlanma edebiyatı etkisindeki literatürde, İslam şiddet, saldırganlık, siyasi iktidar, despotizm ve kanunsuz uygulamalarla özdeş tutulur. Aydınlanma filozofları ve modern Batı uygarlığı kurucu entelektüellerinin İslam toplumlarını fanatik, duygusal ve şiddet yanlısı olarak etiketlemesi, ayrıca üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Modern Batı medeniyeti kurucu aydınlarının daha önce mezhep ve ulusal rekabetten dolayı Batı halklarının birbirlerine yükledikleri sıfatları, Müslümanlara yüklemeleri ciddi bir sorundur. Çünkü şiddet her zaman karşı tarafı dehumanize etmeyle orantılı olarak söylemleştirilir ve uygulanır. Modern ve Laik Batı kültüründe Müslümanları dehumanize etme eğilimine ilişkin örneklerin hepsinin arkasında bu yaklaşımların yer aldığını söylemek mümkündür.

Bu durum Müslümanları özünde barbar olarak etiketlemenin kültürel bir inanca dayanması sonucunda oluşmuştur. Haçlı savaşlarının bu kültürün inşası üzerindeki etkisinin çok fazla olduğunu hatırlatmak gerekir. B. Russell²³, Bolşevik şiddeti ve Fransız jakobenliğini buyurgan modernist özellikleriyle eleştirirken, bu jakoben şiddetini İslam'ın yükselişi ve cihad ruhuna benzeterek örneklendirir. Hristiyanlığı ve Budizmi ise siyasi özellikleri olmayan, hoşgörü ve ahlak öğretileri ve inançları olarak tanımlar.

Batı kültürünün kendi kamuoyuna hakim olan nefreti, dışlamayı, şiddeti ve saldırganlığı harici düşmanlara yansıtması alışkanlığının tarihi oldukça eskiye uzanır. Erasmus, çeşitli milletlerin özellikleri hakkında

²¹ Alberto Toscano, *Fanatizm: Bir Fikrin Kullanımları Üzerine*, Çev. Barış Özkul, Metis Yayınları, 2013, s. 97-99.

²² Hacı Duran, "Barackomania ve Çıplak Kral", www.duranhaci.com

²³ Alberto Toscano, *Fanatizm: Bir Fikrin Kullanımları Üzerine*, Çev. Barış Özkul, Metis Yayınları, 2013.

yaptığı değerlendirmelerinde şunları yazar: “İngilizler; güzellik, müzik ve yemekleriyle, İskoçyalılar; soyluluk, kraliyet unvanları ve diyalektikleriyle... Türkler ve diğer barbar artıkları ise...”²⁴

Hatta ilginçtir, bir protestan ilahiyatçı olan K. Barth, Hitler’in siyasi başarılarını, mutlak hakimiyet kurma çabasını, inatçı ve despotik şiddet kullanma kapasitesini değerlendirirken, yeni bir İslam’ın kurucusu olma ve kendini bir peygamber olarak sunma özellikleriyle açıklar.²⁵

Psikanalizmin ünlü düşünürlerinden Carl Jung Hitler ile Hz. Muhammed (a.s.) arasındaki bağlantı kurar, ikisini birbirine benzeten bir değerlendirme yapar: “Hitler’in yeni bir İslam’ın mimarı olup olmayacağını bilmiyoruz. Çoktan o yola girdi. Muhammed’i andırıyor. Almanya’daki hissiyat; o bir savaşıdır, İslamcıdır, herkesi sarhoş edip kendine bağlayan bir vahşidir”²⁶, Jung’un bu ifadesiyle Erasmus’un dört yüzyıl önce Müslümanlar/Türkler hakkında söyledikleri ve Obama’nın Müslümanlara yüklediği kötü sıfatlar arasında hiçbir fark yoktur. Her üçünde de kendine yönelmiş nefreti, kendi dışında olduğuna inanılan bir topluma yansıtma bilinci vardır.

Dini saldırganlık ve şiddet konusunda yapılan araştırmaların birçoğunda her zaman ikircikli bir durumla karşılaşılır. Çünkü dinlerin mukaddes metinleri genelde barışı, hoşgörüyü, merhameti, adaleti, takdire teslimiyeti öncelikli inanç olarak sunar. Bu durum hem İbrahimi olarak kabul edilen üç semavi din için böyledir, hem de Hindistan ve Çin dinleri için böyledir. Ama buna rağmen şiddet hareketlerinin öncüleri eylemlerini dini manada meşrulaştırırlar. Dini olarak temellendirirler.

Ancak şunu da belirtelim, din ne zaman şiddet ve çatışma için araçsal bir işlev görür? Çünkü siyasi amaçlarla oluşan dini hareketlerin savaşçı ve dışlayıcı çabalarına karşı, dinin şiddet olmadığını, kardeşlik olduğunu, nefis terbiyesi, zühd, takva, barış ve hoşgörü olduğunu savunan ve bu savunuya göre davranan müminler de her zaman var olmuştur.

İslam Dünyası’ndaki çatışmaları ve Hristiyanlığın bu konudaki savaşçı tarihini, bir de bu soru çerçevesinde ele almak gerekir. Çünkü doğrudan dini argümanlarla örgütlendiklerini ve bu amaç doğrultusunda savaştıklarını savunan gruplar olduğu gibi, etnik çabaları öncelikleri halde yine de dini kendileri için bir meşruiyet kaynağı gören örgütler de mevcuttur.

Bunun yanında krallık otoritelerini, şirket çıkarlarını, kabile gücünü temel alıp dini argümanları amaçları doğrultusunda araçsal olarak yorumlayan ve davalarını meşrulaştırmaya çalışan gruplar ve grup federasyonları da vardır. Konu bu çerçevede düşünüldüğünde, İslam toplumlarındaki savaş ve iç savaşla ilgili tarihi vakıalara bakmak gerekir.

²⁴ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, Tercüme: Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 155.

²⁵ Alberto Toscano, *a.g.e.*, s. 235.

²⁶ aynı yer ve eser.

İslam Dini, Şiddet ve Savaş

İslam coğrafyasında meydana gelen savaşların tarihine baktığımızda, bu savaşların bazen Müslümanlar arasında, bazen de bölgeyi işgal etmek isteyen gayri Müslimlerle Müslümanlar arasında gerçekleştiğini görmekteyiz. Müslümanlar arası savaşları da iki gruba ayırmak gerekir.

Birinci gruba giren savaşlar doğrudan doğruya, adalet, hak ve dini hassasiyetin etkili olduğu savaşlardır. Hz. Ali döneminden başlayarak, Emevi saltanatının kuruluşuna kadar devam eden süreçte sahabe ve tabinin arasında meydana gelen çatışmalar, bu duruma örnektir. Bu savaşlar adalet, iktidar ve itikat ilişkilerine bağlı olarak gerçekleşti. Ve çatışmaların söylemi bu değerler üzerine kurulmuştu. Çatışmaları besleyen aidiyetler de doğrudan doğruya dini hükümlere olan samimi bağlılıkla ilgiliydi. Kabile, aşiret, iktidar hırsı, bürokratik hevesler bu dönemin savaşlarını ve çatışmalarını canlı tutmuyordu.

Şunu hatırlatmak gerekir ki, bu yüzyıllarda meydana gelen çatışmalar ve savaşların tümü, kabile, aşiret veya imparatorluk aidiyetlerine ve bağlılıklarına göre gerçekleşiyordu. Dolayısıyla bir dinin kurucu müntesipleri arasında dini değerlerin sosyal ve siyasi olarak uygulanmasını esas alan ilk çatışmalar Asrı Saadet döneminde, zekat, suikastler ve hilafetle ilgili olarak meydana gelen tartışmalardan dolayı ortaya çıkan savaşlardır. Belki de dini inançların, hakkaniyetin ve adaletin esas alınmasından dolayı insanlık tarihinde meydana gelen çatışmaların ve grupsal aidiyetlerin ilk örnekleri ashâbı kiram arasındaki çatışmalardır.

Ancak Emevi saltanatından, başlayarak Klasik Osmanlı dönemine kadarki dönemde gerçekleşen iç çatışmaların büyük çoğunluğu kabile asabiyyetine ve güçlü devlet organizasyonlarına duyulan aidiyet ve bağlılıklara göre gerçekleşiyordu. Abbasi ve Emevi hilafet savaşları, Abbasiler arası savaşlar, Fatimi ve Abbasi çatışmaları, İslam Dünyası'ndaki grupsal bölünmelerin ve çatışmaların tipik örneklerini oluşturur. Suyuti ve dönemin İslam tarihçileri bu çatışmalar sonucunda ortaya çıkan yönetim biçimlerini "*taife melikleri*" olarak adlandırır.²⁷ Memlukların örgütlü ve askeri bürokrasileri, Selçuklu ve Beylikler dönemi savaşlarının tümü kabile asabiyyeti ve bürokratik zümre hakimiyeti gibi değerler üstüne kuruluydu. Bu dönemde kurulan devletleri ve meydana gelen çatışmaları İbn Miskeveyh, "*Mütegalibe egemenliği*"²⁸ yani güçlü olanların iktidarı, olarak tanımlar.

Gayri müslimlerin İslam coğrafyasına saldırılarının örnekleri ise; Moğol katliamları, Bizans'ın erken dönemde Müslümanlara yaptıkları saldırılar, yabancı işgaline karşı geliştirilen İslami reflekslerin örneklerini bize sunabilmektedir. Daha sonra yüzyıllarca devam eden Haçlı saldırılarına

²⁷ Celaledin Abdurrahman B. Abubekir As-Suyuti, *Tarihu'l-Hulefa*, tahkik: Muhammed Abu'l-Fadl, Beyrut, 2010, s. 343.

²⁸ Azmi Başara, "Madhal Lifahmi'l Mas'ali't-Taifiye ve Sana'ati'l-Akalliyat Filmaşriki'l-Arabiyyi'l-Kebir", *Omran, Al-Markazu'l-Arabi Li'l-Abhas ve'd-Dirasati's-Siyasiye*, Doha, Katar 2015, www.dohainstitute.org.

karşı İslam toplumlarının geliştirdiği karşı koyma biçimleri de bu konuda önemli ipuçları verebilmektedir. Anadolu'nun ve Kudüs'ün geçici bir süre işgal edilmesi İspanya, Sicilya ve Malta'da Müslümanların katliamlara tabi tutulması hadiseleri de İslami mücadele ve karşı koyma geleneği hakkında somut örnekleri sunabilmektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Gayrı Müslimlerin İslam Dünyası'na son ve öldürücü darbesi ise modern sömürgecilik ve emperyalist işgal ile başladı ve bu saldırılar sonucunda İslam Dünyası tamamen işgal edildi ve Müslümanların kendi kendini yönetme kapasitesini ortadan kaldırıldı. Şu an İslam Dünyası'nın yaşadığı gerilimli süreç, modern sömürgecilik faaliyetlerinin bir sonucu olarak düşünülebilir.

Ama 20. yüzyılda modernleşme kültürü altında İslam toplumlarında gerçekleşen savaşları ve şiddet hareketlerini hangi kapsamda değerlendireceğiz. Müslümanları cihada davet eden ve sayıları her gün artan cihatçı grupların yapılarını ve amaçlarını çağdaş toplumları etkileyen değişkenlere bağlı olarak incelemek gerekir. Bu gruplar inşa ettikleri ve uyguladıkları şiddeti dini manada kendilerince temellendirmeye çalışıyorlar. Alkaide, İŞİD vb. örgütler, taraftarlarını ikna edip savaşa yönlendirmek için dini motifleri kullanıyorlar. İŞİD, gizli bir örgütsel faaliyetten bir "*İslam Devleti*"nin kurulabileceğine dair içtihatlar yaparak dini hükümler çıkarabilmektedir. Terörü, korkutmayı, yıldırmayı resmi bir cihat olarak tanımlayabilmektedir. Kitleleri korkutarak, güç ve şiddet kullanarak İslami hakimiyetin sağlanabileceğine inanmaktadır.²⁹

Gizli örgütlenen ve yüzlerini kamuoyundan saklayan grupların cihat çağrısı hukuki manada İslam'ı savunma savaşı kabul edilebilir mi? Hatırlatmak gerekir ki, İŞİD'in kendi başına bir gizli örgüt olarak hilafet ilan etmesine, kendini Müslümanların tek şeri hükümeti ilan etmesine, kendilerine karşı çıkanları tekfir etmesine ve onları görselleştirerek öldürmesine Dünya Müslüman Alimler Birliği sert bir şekilde karşı çıktı. Gizli örgütlerin dini manada böyle bir yetkisi olmadığını, İslam'ın barış, hoşgörü ve demokratik bir din olduğunu Ali Karadaği'nin imzasıyla bir fetva vererek yayınladı.³⁰ Bugün İslam Dünyası'nda bu sorun tartışılmaktadır. Fanatik terörist grupları dini ve ilmi manada destekleyen ve bunların eylemlerini hak ve özgürlük savaşı olarak değerlendiren bir ulema ve aydın sınıfının hiçbir ülkede mevcut olmadığını belirtelim.

Bu sorun şu açıdan önemlidir: Mesela 20. yüzyıl boyunca marksist ve partizan grupların şiddet eylemleri, dünyanın her tarafında etkisini göstermişti. Ama bu Marksist şiddet hareketlerini felsefi, sosyolojik manada savunan aydın gruplar da her zaman vardı. Örgütlü devrimci grupların

²⁹ Al-Markazu'l-Cazira Li'd-Dirasat, "Tanziymu'd-Davlatu'l-İslamiye: An-Naş'atu, At-Ta'siru, Al-Mustakbalu", *Bir komisyon tarafından hazırlanmış rapor*, Kasım 2014, <http://studies.aljazeera.net/files/>

³⁰ Ali Muhiddin Karadaği, *Al-İttihadu'l-Alemi Li'l-Ulemai'l-Müslimin*, 3 Temmuz 2014, <http://iumsonline.org/>

halkı bilinçlendirmek ve proleter sınıfları örgütlemek için şiddet kullanmalarını Marksist teorisyenlerin çoğu her zaman savunmuştur. Ayrıca örgütlü Marksist grupların etkisiz hale getirilmesi için liberal kapitalizm yandaşı düşünürlerin çoğu da resmi şiddeti savunmuşlardır. Hatta bu amaçla kanunlar çıkartıldı ve çok uluslu askeri birlikler kuruldu.

Hatta liberal özgürlükleri ve hümanizmayı savunan Tefik Fikret gibi şairlerin Osmanlı Padişahı Abdülhamid'e karşı devreye konan isyancı ve suikastçı şiddeti açıkça savundukları da bilinmektedir. Batılı işgal güçlerinin şiddet kullanmasını insani, medeni ve dini bir gereklilik olarak gören ve savunan aydınların sayısı çok fazladır. Yukarıda bunlardan çok sayıda örnek verdik. Hatta aydınlanma dönemi düşünürlerinin tümü ulusal devletin yerli halklara karşı şiddet uygulamasını savunmuşlardır.

Ama Batılı medya otoriteleri tarafından İslami şiddet ve terör olarak anılan, İslam Dünyası'nı cehenneme çevirmeye çalışan ve ne oldukları tam olarak bilinmeyen gizli örgütler tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerini, fıkhi ve dini manada savunan bir ulema sınıfı İslam Dünyası'nda mevcut değildir. Buna karşılık Mısır'da resmi iktidarın gayri kanuni uygulamalarını protesto eden halka karşı resmi şiddetin uygulanması gerektiğini savunan Mısır'daki din bürokrasisi ve Ezher ulemasının bir kısmının fetvasını istisnai bir durum olarak tutmak gerekir. Çünkü Mısır'daki liberal, ulusalcı ve Marksist aydınların büyük çoğunluğu da halkın gösteri yaparken kurşunlanmasını savundu. Yani Mısır'da uygulanan resmi şiddet, gerekçelerini dinden değil, modernist mutlak iktidar egemenliğine duyulan ve bütün ulusal devletlerde örnekleri görülebilen muhayyel bir hegemonik iktidar güdüsünden almaktadır.

Çağdaş Savaşlar, Şiddet ve Din

Bilindiği gibi, dini inançların ve etkileşim ağlarının sosyal hareketlerin oluşumunda ve karşıt grupların inşasında bir şiddet argümanı olarak kullanılmasının çok sayıda örneği var. Yukarıda bu duruma hem İslam Dünyası'ndan, hem de Hristiyan Dünyası'ndan çeşitli örnekler verildi. Bu örnekler sadece İslam dini için geçerli değildir. Dünyanın bütün dinlerinde zaman zaman bu tür örnekler görülebilmektedir. Bu örneklerin bir kısmı önemli tarihi olaylardan meydana gelmektedir. Haçlı savaşları bunun tipik örneğidir. Ancak modern toplumlarda da dini grupların şiddet hareketlerine ilişkin çok sayıda örnek vardır. Arap Baharı başlamadan önce Dünya'nın birçok ülkesinde benzer örnekleri görebilmekteyiz.

John R. Hall tek kutuplu dünyanın oluşumundan sonra ortaya çıkan dini hareketlerle şiddet arasındaki ilişkiyi açıklayan birçok örnek vermektedir. Onun verdiği örnekler şunlardır:

"On bir Eylül saldırıları, Yahudilerle Filistinliler arasındaki çatışmalar, Kuzey İrlanda Katolik Protestan savaşı, Balkanlar'da milliyetçi ve dini katliamlar, Afrika'da Müslüman Hristiyan savaşları, Pakistan Hindistan ve Keşmir'de meydana gelen mezhep ve din savaşları, Ameri-

*ka'daki radikal Protestan grupların Binyılcı kehanet ve mehdilik beklentileri inançlarına bağlı olarak düzenledikleri saldırılar, Tokyo'da güneşe tapanlar tarikatının zehirli gaz saldırıları, Uganda'da Tanrının on emri adlı Hristiyan tarikatının saldırıları.*³¹

Post-modern çağın yukarıda isimleri belirtilen dini çatışma alanları listesi son dört yıldır daha da kabarmıştır. Yukarıda dört Arap ülkesinden verdiğim örneklerin daha fazlasını bunlara eklemek mümkündür. Özellikle İŞİD'in şiddeti, öldürmeyi ve cinayeti pornografikleştiren eylemlerini yukarıda verilen listeye eklemek gerekir. Şiiler adına mücadele ettiklerini iddia eden Lübnan Hizbullah örgütünü, Suriye'deki Şabbiha örgütünü ve Irak'taki Haşdü'l-Şaab ordusunun eylemlerini ve katliamlarını da bu bağlamda ele almak gerekir.

Ancak belirtmek gerekir ki, dinin post-modern dönemdeki bu kullanım biçimleri yeni de değildir. İlk çağlarda Filistin'deki Yahudi grupların birbirleriyle ve Roma resmi kuvvetleriyle yaptıkları çatışmalar, bu duruma örnektir. Roma imparatorlarının kendilerini tanrı makamında görüp ilk dönem Hristiyanlarına uyguladıkları acımasız şiddet ve ilk Hristiyanların kendilerine çektilen bu acıları bir ibadet olarak algılama eğilimleri, dini acı ve şiddet ikilemlerini itikadi bir temele oturtan vakialardır. Osmanlı Devleti'nin Şeyh Bedrettin ve daha sonra başlayan Kadızade hareketlerine karşı uyguladığı şiddet de özünde siyasi olan bir davanın dini manada meşrulaştırılmasına örnektir. Mısır'da devlet iktidarının gösteri düzenleyen halkı kurşunlamayı dini manada temellendirmesiyle, Osmanlı Devleti'nin Şeyh Bedreddin'e ve Kadızadelere uyguladığı şiddeti dini fetvalara dayandırması arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır.

Benzer bir durumu yukarıda belirtmiştik. Modern çağın kuruluş yıllarında Hristiyan mezheplerin birbirlerine yaptıkları saldırılarda bu gruba girmektedir. Haçlı savaşları da bu durumun açık örneklerinden birisidir. Görüldüğü kadarıyla dini hareketlerle şiddet ve savaş arasında bir ilişki her zaman kurulabilmektedir. İslam Dünyası'nda da İslami inançları şiddeti meşrulaştırmak için kullanan hareketler her zaman ortaya çıkmıştır.

Din farkı olmaksızın dini amaçlar doğrultusunda örgütlenip mücadele ettiklerini varsayan grupların oluşum süreçleri hakkında farklı tezler vardır. Biz bu tezlerden konuyu sembolik etkileşim teorisiyle açıklayanların görüşlerini göz önünde bulundurarak İslam Dünyası'ndaki çatışmaların arka planını göstermeye çalışacağız.

Sembolik etkileşim kuramına göre, insanlar etkileşim halinde oldukları insanlarla kurdukları ilişkilerde durumsal davranarak içinde bulundukları gruba göre sembol inşa ederler ve bu sembollere göre davranırlar. Bu semboller her ne kadar toplumun genelinin benimsediği ve içselleştirdiği inançlar ve değerlerin aynısı olsa da, grupsal etkileşime bağlı ola-

³¹ R.J. Hall, "Din ve Şiddet", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Michele Dillon, Ter. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2014.

rak grup kimliğine ilişkin bir anlama gelecek şekilde tedavüle konulurlar. Yani kurulmakta olan bir sosyal grup veya partizan sosyal oluşum bütün toplumun itibar ettiği kavramları kendi içinde özel bir anlama gelecek şekilde yeniden inşa eder. Ona grubun çıkarlarına ve iletişim ağına ilişkin yeni anlamlar yükler.

Mesela cihat İslam'ın temel hükümlerinden birisidir. Kur'anı Kerim'de müşriklerin Müslümanlara saldırmaları halinde meydana gelen savaş esnasındaki mücadeleyi, nefis terbiyesini, hak ve hukuk adına her türlü çabanın kutsallığını ve sevabını ifade etmek için kullanılır. Başka milletlerle yapılan fiili çatışmalar doğrudan doğruya cihad olarak adlandırılmaz, harb yani savaş olarak tanımlanır. Harbin dini değeri konusunda Ö.Nasuhi Bilmen, *"Esasen harp, insanları öldürmekten, mamureleri yakıp yakmaktan ibaret olduğu için İslam nazarında bizatihi güzel bir hareket değildir"*³² demektedir. Oysa günümüzde İslami bir siyasi parti, sosyal grup veya örgüt, kendi dışındaki partiler, gruplar ve örgütlerle yaptığı mücadele için genel olarak cihad kavramını kullanmaktadır. Müslüman gruplar arasında gerçekleşen mücadele ve çatışma ortamlarında çatışan gruplardan herhangi birisinin saldırganlığını kutsamak ve meşrulaştırmak için kullanılmaz.

Ama halen İslam Dünyası'nda birbirleriyle çatışan partizanların ve grupların söylemine baktığımızda, cihat kavramının grupsal aidiyetlerin, sınırların ve değerlerin korunması adına, başka gruplara yönelik olarak inşa edilen algı oluşturma süreçlerinde ve ötekileştirilen gruplara yapılan saldırıyı kutsamak için de kullanıldığını görmekteyiz. İŞİD, Hizbullah, Şabbiha, Haşdu's-Şa'bi, Özgür Suriye Ordusu ve Türkiye'de son yıllarda İslami cemaatler, gruplar ve partizan kitle organizasyonları arasında yaşanan çatışmalara baktığımızda, bu grupların kendi rakipleriyle yaptıkları mücadeleyi cihad olarak kutsadığına şahid olmaktadır.

Burada, cihat kavramı, insanların etkileşimleri sonucunda oluşan grup tarafından grupsal çıkarlar adına anlam değişikliğine uğratarak tamamen özgün bağlamından kopartılmaktadır. Mukaddes metinlerde ne anlama geldiği açıkça tanımlanmış olan bir kavramın grupsal söylemi, metinlerdeki anlamı ortadan kaldırmaktadır. Gruba özgü yeni bir anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır.

Sembolik etkileşim kuramına göre, üzerinde uzlaşılan davranışı ve tutumu belirleyen sembole yüklenen anlam ise etkileşim ve iletişim ağı sürecinde tarafların karşılıklı gözlemleri ve izlenimleriyle oluşur. Bu şekilde davranışı ve tutumu standartlaştıran sembollere ve değerlere güvenen ve bunları sahih kabul eden kişilerin her biri, kendi standartları dışında kalan insanları da kendileri gibi bir grubun uzantısı olarak görerek ötekileştirirler veya kendilerinden birisiymiş gibi içselleştirirler. Cihad kavramının grupsal aidiyet ve ötekileştirme ile sınırlı bir anlama gelecek şekildeki kul-

³² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Cilt: 3, Ankara Üniv. Yay., 1949, s. 356.

lanımı bu durumun örneğidir. Terör veya benzeri şiddet eğilimli grupların üyelerinin birçoğu birbirlerine olan bağlılıklarını ve güvenlerini pekiştirmek için belki de birliklerini cihad hareketi olarak kutsamaktadırlar.

Birbirleriyle etkileşimde bulunan bütün insanlar birlikte bulundukları ortamlarda -ki bu ortamlar aynı zamanda bir sosyal grubun kuruluş aşamasıdır- grup üyeleri gruba özgü ortak normlar, değerler ve semboller inşa ederler. Bu inşa esnasında kendi kişisel deneyimlerini, doğrularını ve değerlerini devreye sokmazlar, bastırırlar. Grubun kendiliğinden gerçekleşen etkileşim ağıyla inşa olunan norm, sembol, inanç ve kıymet hükmü grup üyesi kişinin kendi özel normuymuş gibi benimsenir. Hatta bu normu benimseme ve bu norma duyulan hayranlık, kişisel tecrübe ile öğrenilen normlardan ve sembollerden daha baskın bir etkiye sahiptir. Muzaffer Şerif³³ grup normunun oluşumu hakkında yaptığı deneylerle bunu ispatladı. Daha sonra konu hakkında yapılan birçok deney bu durumu doğruladı. İŞİD vb. gruplara katılım ve bu katılımın fedakar bir davranışla sonuçlanması doğal ortamda gerçekleşen bir deney gibidir.

Grup dinamiği kavramı üzerinde yapılan araştırmaların birçoğunda grupların toplumun genelinden farklı ve özgün bu bir yapı oldukları, grubun tümünü yönlendiren sembol ve değerlerin kişisel tecrübe ve mantıkla oluşmadığı ve kişilerin yaşam öykülerinin bir sonucu olmadığı, daha çok gruba girildikten sonra edinilen grupsal etkilerle inşa olundukları bulgulanmıştır. Benzer bir durum İslam Dünyası'nda birbirleriyle çatışan grup aidiyetleri ve karşıtlıkları için de geçerlidir.

Mesela Elkaide'nin 11 Eylül eylemini gerçekleştiren elemanlarının yaşam öyküsüne bakıldığında, bu kişilerin ciddi bir din eğitimi almadıkları, bar ve pavyonlarda daha önce zamanlarını geçirdikleri, delikanlı ve berduş bir kişilikte oldukları görülmektedir. İŞİD'e katıldıkları söylenen gençlerin yaşam öykülerinde de benzer bir durum görülmektedir. Yani dini iyi bilenler ve yaşayanlar oran olarak dini iyi bilmeyen ve yaşamayan diğer insanlardan daha az katılıyorlar, bu tür şiddet gruplarına. Konuyu daha iyi açıklamak için şöyle bir örnek de vermek gerekir. Batı ülkelerinde, uyuşturucu, pornografi, sadanizm vb. gruplara katılıp hayatlarını sürdüren kitlenin özelliklerini taşıyanlar, İslam ülkelerinde bu tür taşkın duygularını şiddet eğilimli saldırgan gruplara katılarak tatmin ediyorlar. Dini motifler burada sadece araçsal bir işlev olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla ister dini olsun ister başka bir amaçla kurulmuş olsun, bir grup oluştuktan sonra o nevi şahsına münhasır özel bir aidiyet inşa eder ve o aidiyet üzerinden grup üyeleri birbirleriyle dayanışma içine girerler. Bu süreç içinde kimlik erimesi de yaşarlar. İşin daha tuhaf tarafı ise grupsal sosyal sinerjiyi yönetenin kim olduğu da bu süreç yaşanırken belirsizleşir.

Sosyal hareketlerin, gruplaşmaların ve örgütlemelerin çok fazla çeşidi var. Yukarıda belirtmiştik, bizi asıl ilgilendiren sosyal hareketler, gruplar,

³³ Muzaffer Şerif, http://psychclassics.yorku.ca/Sherif/chap7.htm#wptouch_preview_the-me=enabled

örgütler veya partizan kitleler; çatışmayı, fanatizmi, dışlamayı, grupsal ve partizan bağlılıkları her şeyden önemli gören sosyal hareketlerdir, gruplardır. Konuya bu çerçeveden baktığımızda, İslam toplumlarında Afganistan'ın işgalinden bu yana çatışma kültürünü canlı tutan hareketler arasında, mezhep, din, ideoloji, sosyal sınıf ve ülke farkı görülmüyor.

Hatta ülkeler arasında geçişler yaşandığı da görülmektedir. Libyalılar, Suriye, Irak, Afganistan ve Yemen'de savaşa katıldığı gibi, Kafkasyalılar, Türkler, Kürtler, Suudlar, Mısırlı ve Sudanlılar da Libya'da herhangi bir savaşçı gruba katılabilmektedir. Kürtler, Türkler, Araplar, Uygurlar, Çeçenler, Arnavutlar ve Afrikalılar İŞİD gibi bir örgütün militanı olabiliyorlar. Araplar, Türkler, Kürtler, Yezidiler, Aleviler, Sünniler, Hristiyanlar, Ermeniler vb. birçok farklı kökene mensup kişi de PKK veya PYD militanı olabiliyor. Benzer durumlar çatışmaların yaşandığı bütün İslam ülkelerinde vardır.

Bu durum grup üyeliğinin veya grupsal aidiyetin önceki kültüre, inanca yani geleneksel yaşanmışlıklara bağlı olarak gerçekleşmediğini gösterir. Çünkü bu insanlar eskiden beri atadan dededen kalma ortamların bir sonucu olarak tanışmıyorlar. Bunların bir araya gelmesini sağlayan ve fiilen yaşanan itikadi ve tarihi metaforlar mevcut değildir. Benzer bir durum daha önce Marksist şiddet grupları arasında da vardı. Dolayısıyla bu insanları birleştiren, ortak bir eyleme yönlendiren değerler, yeniden inşa edilen ve dolaşıma konulan imajlardır. Toplumun geleneğinden kalma imajlar değildir.

Bu durumda İslam Dünyası'ndaki çatışmaları, etnik, dini ve ideolojik manada temellendirmek mümkün görünmüyor. Çünkü etnik çatışmaların dil, din, mezhep farklılıklarına bağlı ön yargılara, diğer kimliklere, inançlara ve farklı kültürel oluşumlara uygulanan baskıya ve şiddete dayanması gerekir. Etnik ve dini çatışmalarda farklı etnik ve dini inanca mensup halklar birbirleriyle sokakta çatışır. Birbirlerine halk olarak baskı uyguluyorlar, sosyal engeller ihdas ederler. Ancak görüldüğü kadarıyla Afganistan'da, Irak'ta, Suriye'de ve Türkiye'de böyle bir durum mevcut değildir.

O zaman çatışmaya taraf olma ve iç savaşla ilgili genel sosyolojik teorilere ve argümanlara bakmak gerekir. Bu konuda yapılan araştırmalarda sosyal hareket veya çatışan gruplar hangi argümanları kullanırsa kullanırsa fark etmez. Yani bir futbol holiganizmi, mafya grupları, etnik heyula örgütleri ve ilahi kurtuluş aktörü hayalleriyle örgütlenip şiddet üreten grupların tümünün mekanizmalarını benzer duygular ve muharriklerle ele almak gerekir.

Anlaşılacağı gibi soğuk savaş döneminden sonra İslam Dünyası'nda ortaya çıkan söz konusu sosyal grupların tümü modern şartlarda ve modern ilişki ağlarıyla inşa ediliyorlar. Köklü bir dini, etnik, kültürel ve sınıfsal geleneğin veya ilişki ağlarının fiilen yaşanan değerleri ve gelenekleriyle oluşmuyorlar. Bu gruplar için sözü edilen mütevaris bağlılıklar ve ilişki

ağları aslında birer semboldür, simülasyondur, tüketim malzemesidir. Zaten çatışma, şiddet ve nefret bu değerlerin yapaylaştırılmasıyla yaygınlaşır ve savaşa neden olur.

Mütevaris geleneklerin, ilişki ağlarının, inançların ve kıymet hükümlerinin sosyolojik olarak kendileri ile diğer insanlar arasına muhayyel bir sınır oluşturacak şekilde dolaşıma konması süreci hem özgün inançları, gelenekleri ve ilişki ağlarını bağlamlarından kopartır, hem de bu eylemi gerçekleştiren grupların rekabetini sosyolojik olarak meşrulaştırır. Burada mukaddes veya referans kabul edilen bir metin çerçevesinde örgütlenip, örgütsel bağlılıkla hareket eden insanların zamanla mukaddes ve referans kabul edilen metinlerden saptıklarına şahit olmaktadır.

Bu durumla alakalı olarak, Frankfurt okulu filozoflarının Marksist fanatik ve eylemci gruplara yaptıkları eleştirileri hatırlamakta büyük yarar vardır. Bu filozoflar, örgütlenmenin ve sosyal eylemin referans metinlerden bağımsız grupsal değerler inşa ettiklerini ileri sürmüşlerdi. Anlaşılan İslam toplumları liberalizm ve modernizm karşısında Marksistlerin daha önce yaşadıkları ve sonucu Marksist hareketler için hiç de iyi olmayan bir süreci yaşıyorlar.

Ancak bu durumun gerçekleşmesi için kapalı grupsal ağlarla dayanışma içine giren sosyal hareketlerin olması şarttır. Çünkü örgütsel gizlilik ve kapalılık aynı zamanda mitolojik kurgulara inanmayı da kolaylaştırır. Onların halk arasında kökleşmesini sağlar. Çünkü yukarıdan gelen emirlerin sorgulanmadan uygulanması, cemaat ve partizan üyelerin birbirleriyle gönül rahatlığı ile konuşamaması, efsanelerin kurgulanmasına neden olur. Aynı durum kapalı bir dini örgütle yapılan ve örgüte inanmayı dini bir rükün olarak gören bütün fundamentalist gruplar için geçerlidir.³⁴

Yukarıda belirtmiştik, bu durum sadece geleneksel dini inançların grupsal imajlara dönüştürülmesi süreçleri için geçerli değildir. Mesela Marks'ın diyalektik metaryalizm, sınıfsal çelişkilere dayanan çatışmacı kuram, sınıfsız toplum özlemine ilişkin üretim araçlarının mülkiyeti ve sermayenin merkezileşip el konulacak bir varlığa dönüşmesi hakkındaki teorisi, ihtilalci Marksist gruplar tarafından, dışlayıcı, ötekileştirici grupsal ütopyalara ve simülasyonlara bu şekilde dönüştürüldü. Marksizm bundan dolayı 20. yüzyıl boyunca gruplaşmaları, sosyal çatışmaları, ihtilalleri ve askeri darbeleri etkileyen bir metafor işlevi gördü.

Anlaşılan, tek kutuplu küresel düzenin egemen olmasından bu yana, daha önce Marksist ideoloji yanlısı grupların, örgütlenme, slogan üretme, kutuplaştırma ve ötekileştirme propagandalarında kullandıkları yöntemler, sanki İslam Dünyası'na transfer olmuşlar. Şimdi o yöntemlerin kullanımı sonucunda, İslami değerleri bir şiddet malzemesi olarak dolaşımda tutan bir kültür devreye girmiş bulunmaktadır.

³⁴ Hacı Duran, "Muhayyel Ermeni Soykırım İkonasının Kurbanı Olarak Türkler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 75, İstanbul, 2008, s. 7-36.

Batıda konu hakkında çok ayrıntılı incelemeler yapılmıştır. Mesela Bolşevik devrimin söylemi ile faşist ve dini devrimlerin iktidar söylemlerinin benzerliğini araştıran ilginç araştırmalar var. Hegel, Hz. Muhammed (as) ile Robespier'in kitleleri siyasi manada etkileme ve onları kurtuluşa inan-dırma konusundaki çabalarını karşılaştırır. Fanatizmin dönem, zaman ve içerik farkı olmaksızın her zaman bir soyutlamaya dayandığını³⁵ ve soyut bir barışa duyulan güvenden kaynaklandığını savunur.

Norman Cohn,³⁶ marksizmin ihtilalci versiyonu öncüsü olan Lenin'in söylemini, Alman milliyetçiliği ve Yahudi düşmanlığı ideolojisinin siyasi kurucusu ve sürdürücüsü olan Hitler ve Alman köylü isyanı olarak bilinen, ancak özünde köylüleri fanatik İsevi kurtuluş vaadleriyle örgütleyip eyleme yönlendiren Thomas Müntzer arasındaki ortaklığa işaret eder. Ve bu üç farklı siyasi hareket, kıyamet günü barışının gerçekleşmesi için mücadele eden kahramanlar ve fanatikler olarak tanımlanır.

Günümüz iktidar ve medya söylemi mantığına göre; Lenin, Hitler ve Müntzer bir araya getirilemeyecek figürler olarak düşünülebilir. Bunlardan birincisi olan Lenin; aşırı evrenselci eşitliği ve özgürlüğü savunuyor. Proleterya devrimcisidir. Tarihsel diyalektiğe ve metaryalizme inanmakla birlikte ona katkı sağlamayı vazife ve ödev ahlakı olarak görmüştür. Bundan dolayı bilinçli seçkinlerin örgütlenmesini, şiddet kullanmasını ve burjuvaları bertaraf etmesini sonuna kadar savunmuştur. Bu amaçla seçkinleri örgütleyerek ihtilal yapmıştır. Ve şiddet kullanmayı halk devrimi için gerekli görmüştür. Bu inançtan dolayı Marksist gruplar soğuk savaş yılları boyunca şiddet hareketlerinin en önemli örneği oldular.

İkinci olarak Hitlerin durumudur. Hitler her şeyden önce, sosyalizme, komünizme ve siyonizme karşıdır. Hayatı boyunca bunlarla savaşmıştır. Avrupa barışı ve düzeni için yüce Alman ruhunun mutlak egemenliğinin şart olduğuna inanmıştır. O'nun inancına göre, bozgunculuk yapan ve uyumlu olmayan Yahudilerin Avrupa'dan çıkarılması ve öldürülmesi gerekir. Evrensel barışın ve düzenin sağlanması için üstün milletlerin iktidar sahibi olması gerektiğine inanan A. Hitler, bu iktidar ideolojisine/Nazizme karşı çıkanların güç kullanılarak itaate zorlanması gerektiğini savunuyordu. Bütün işgalleri ve katliamları bu inançla yaptığını söylemleştirecek açıklıyordu.

Üçüncü kişi ise Hz. İsa'nın melekuti yani vaad edilen kutsal krallığını kurmak için köylülerle birlikte Alman prenslerine karşı ayaklanan ünlü rahip Müntzer'dir. Müntzer yukarıda açıklamıştık. Taraftarlarının düşmanlarına merhamet göstermemesini, onların saraylarını yakıp yıkmalarını dini bir vecibe olarak gerekli görmüştü. Müntzer'e karşı kurulu iktidarın egemenliğinin yaygınlaştırmasını savunan ve melekuti krallığın yani mehdi devleti krallığının bu yol ile kurulacağını iddia eden Protes-

³⁵ Hegel, *Tarih Felsefesi*, Ter. Aziz Yardımcı, İdea Yayınları, İstanbul, 2006.

³⁶ A. Toscano, *Fanatizm: Bir Fikrin Kullanımları Üzerine*, Çev. Barış Özkul, Metis Yayınları, 2013.

tanlığın kurucusu Lüther'in, şiddet kullanımını savunan vaazlarını da bu kategori de değerlendirmek gerekir.

Dolaşımdaki siyasi imajlara bakarsak bu karşıtların ve birbirleriyle savaşan adamların aynı şeyi söylediklerine inanma imkânı zor görünmektedir. Ama ciddi bir antropolojik ve sosyolojik gözlem karşıt görünen ve birbirleriyle savaşan grupların aslında aynı şeyi söylediklerini müşahade edebilmekteyiz. Dolayısıyla İŞİD militanlarıyla Hizbullah militanları ve bu militanların söylemlerini, dolaşımda tuttukları sloganları kaynaklarına bakmadan gözlemlediğimiz zaman aynı şeyi görmüş oluyoruz. Ama bu iki grup hakkındaki siyasi söyleme baktığımızda, birbirlerini amansızca öldüren ve aralarında, tarihi, kültürel, itikadi sınırlar bulunan gruplar akla gelmektedir. Öldürme ve cinayet doğrudur, örgütlenme ve örgütsel sınırlar da doğrudur. Ama bu sınırları ve imajları itikadi, kültürel ve arkeolojik manada temellendirmek mümkün değildir.

Sahih ve muteber bir inancın bu şekildeki kullanımı Kuran'ı Kerim'de şöyle geçmektedir. Maide suresi 65. ayette, Müslümanların, kötü niyetleri ve taşkınlıklarından dolayı, fanatik taraftar gruplarına ayrılacakları ve bu grupsal fanatizmden dolayı birbirlerine karşı şiddet uygulayabilecekleri belirtilmektedir. Enam suresi 159. ayette ise grupsal fanatizmlerinden dolayı yollarını ve dinlerini birbirlerinden ayıran bağnaz gruplarla, peygamberin arasında bir bağın mevcut olamayacağı açıklanmaktadır. Ali İmran 103. ayette ise, Müslümanların gruplaşarak birbirlerine karşı düşmanlık yapması onların ateş çukuru başında durması; buna karşılık birbirlerini gönülden sevmesi ve kardeşçe muamelede bulunmaları ise, Allah'ın güzel bir nimeti olarak belirtilmektedir. Kasas 15. ayette ise, Hz. Musa'nın birbirleriyle kavga eden iki kişiden birisini, kendi taraftarı diye kayırması ve kendi taraftarını kollayarak diğer düşman gruptan bildiği adama saldırması, kötü ve günah bir davranış olarak tanımlanmaktadır.

Kur'anı Kerim grupsal fanatizmden doğan çatışmayı ve bu çatışmalar sonucunda toplumun çektiği veya çekebileceği azabı Sünnetullah'ın yani ilahi adaletin ve geleneğin bir gereği olarak açıklamaktadır. Belirtmek gerekir ki, insanların gruplaşmaları, grupsal sınırları kendileri ile kendi dışlarında bırakılan toplum üyeleri arasına koymaları sosyal hayatın her zaman karşımıza çıkan biçimlerindendir. Mesela aile ve kabile bu tür gruplardandır. Ama çatışmacı gruplar, bu doğal süreci bozmaktadır, yapı bozumuna uğratmaktadır. Bu durum doğal bir kaynağın kötüye kullanılması ve bir şiddet sermayesine dönüştürülmesidir. Gruplaşmaların doğası, özellikleri ve tarihsel biçimleri hakkındaki tartışmalar sosyolojinin önemli konularındandır. Ancak bu grupsal bağlılıkların grup üyeleri arasında ortak bir kimliğe, aidiyete ve genel kimlik, yani toplum genelinin herhangi bir üyesi olmasına ilişkin kimliğin erimesine yol açması konumuz açısından çok önemlidir.

Çünkü yukarıda örneklerini verdiğim Marksist, Post-modern İslami, Post-modern etnik ve Binyılcı Hristiyan söylemlere bağlı olarak kurulan

örgütlerin ve sosyal söylemlerin tümünde güçlü grupsal bağlılıklara aidiyet savunulur, diğer insani aidiyetler ise önemsizleştirilir. Grupsal sınırlar keskinleştirilir. Grupsal iletişim ağlarının canlı tutulması için üyelerden fedakarlık ve sadakat beklenir. Grupsal sınırlar mahrem kabul edilerek kutsallaştırılır. İşin ilginç yanı ise bu gruplar geleneksel ve mütevaris bir toplum uygulaması ve alışkanlığının somut örneği olmadıkları halde kendilerini her zaman toplumun tümüne ait kutsal görülen veya statü olarak önemsenen değerlerin koruyucusu, mücahidi, savaşçısı olarak görürler ve tanıtırlar.

Sonuç

İslam toplumları üzerinde ciddi sosyolojik ve sosyo-psikolojik incelemelerin yapılabileceği karmaşık bir sürecin içine girmişler.

Müslüman toplumlar yaşanan bu çatışmaları, çatışmayı kışkırtan medya söylemiyle, iktidar arayışlarıyla değerlendirmektedir, yorumlamaktadır.

Çatışmalar, Müslüman toplumlar arasında tarihsel olarak mevcut olan, etnik, dini ve mezhebi farklılıklardan kaynaklanmıyor. Ancak çatışan gruplar ve bu çatışmaları güncelleyen iletişim ağları çatışmayı yaygınlaştırmak ve kitleselleştirmek için etnik ve dini farklılıklarla çatışmaları etiketliyorlar.

Çatışmalar, ülkelerde yer alan mevcut yönetim biçimleriyle doğrudan alakalı değildir. Böyle olsaydı en fazla sınıfsal çelişki ve devlet baskısının mevcut olduğu körfez ülkelerinde çatışmaların meydana gelmesi gerekirdi. Oysa bu ülkelerin hiçbirinde şu ana kadar ciddi bir grupsal çatışma meydana gelmedi.

Çatışmalar, nüfus artışının fazla olduğu, yüksek oranda eğitilmiş genç nüfusun ve modern eğitim ve ideolojilerin tartışıldığı körfez dışı Arap ülkelerinde meydana gelmektedir. Bu da çatışma kültürünün ne tür demografik ortamlarla ilişkili olduğunu açıklamaktadır.

Dini motifler çatışan bütün gruplar tarafından etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Bu durum grupların dindarlığından değildir, grupsal aidiyetleri ve örgütsel bağları güçlendirmek ve kalıcılaştırılmak için yapılmaktadır.

Örgütlenme stratejileri ve propagandaları modern teknikler ve iletişim ağlarıyla yapılmaktadır. Bu bakımdan, modern şartlandırma yöntemleri kullanılmakta, psikolojik bilinçaltı duyguları görsel imajlarla kışkırtılmakta, sosyal öğrenme ve destek mekanizmaları kullanılmakta ve uydu-rulmuş karizmalarla kitleler uyarılmaktadır.

Kaynaklar

ABU RAMMAN, Süleyman Muhammed: "Assalafıyyun Fi Hikbeti Al-savratu Alarabiyye Addemokratiye", *Dirasatu Alulumu Alinsaniyya ve Alictimaiyye*, 41/3, Center for Strategic Studies, The University of Jordan, Amman, 2014.

AL-HAC, Hasan: "Tasau'du Almaddyu Assalfiyyu Ba'da Assavratu Alarabi", <http://hdl.handle.net/123456789/7040>, Hartoum Universty.

AL-MARKAZU'L-CAZİRA Lİ'D-DİRASAT, "Tanziymu'd-Davlatu'l-İslamiye: An-Naş'atu, At-Ta'siru, Al-Mustakbalu", *Bir komisyon tarafından hazırlanmış rapor*, Kasım 2014, <http://studies.aljazeera.net/files/>

AS-SANUSİ, Biskari: "Azmatu'l-Hivaru'l-Libi fi'l-Musvaddati'l-İttifa-kat", *Al-Markazu'l-Arabi Lil-Abhas ve'd-Dirasati's-Siyasat*, Doha, 2015, erişim: <http://www.dohainstitute.org/dossiers>.

AS-SUYUTİ, Cemaleddin Abdurrahman B. Abubekir: *Tarihu'l-Hulefa*, tahkik: Muhammed Abu'l-Fadl, Beyrut, 2010.

AYAAN, Hirsi Ali: "Why the United States Should Back İslam's Reformation", <https://www.foreignaffairs.com/articles/>

BAŞARA, Azmi: "Madhal Lifahmi'l Mas'alati't-Taifiye ve Sana'ati'l-Akal-liyat Filmaşriki'l-Arabiyyi'l-Kebir", *Omran, Al-Markazu'l-Arabi Li'l-Abhas ve'd-Dirasati's-Siyasiye*, Doha, Katar 2015, www.dohainstitute.org

BARTH, Fredric: *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*, London, 1969, http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic446176.files/Week_4/Barth_Introduction_Ethnic_Groups_and_Boundaries.pdf

BAUDRİLLARD, Jean: *Simulakrlar ve Simulasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.

BİLMEN, Ömer Nasuhi: *Hukuku İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, Cilt: 3, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1949.

COHN, Norman: *Cosmos, Chaos and the World to Come*, Yale University Press, 1993.

DURAN, Hacı: "Muhayyel Ermeni Soykırım İkonasının Kurbanı Olarak Türkler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 75, İstanbul, 2008.

DURAN, Hacı, "İrak'ta İç Savaş Simulasyonları ve Kardeşlik", *Stratejik Düşünce Dergisi*, Ocak, 2012.

DURAN, Hacı: "Arap İhtilallerine Oryantalist Gömlek", <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/arap-ihtilallerine-oryantalist-gomlek/792>.

DURAN, Hacı: "Barackomania ve Çıplak Kral", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 266, İstanbul, 2009 ve <http://www.haciduran.com/2011/11/09/barackomania-ve-ciplak-kral/>.

EAGLATION, Terry: *Literary Theory*, Universty of Minnesota, 1983 ve https://mthoyibi.files.wordpress.com/2011/05/literary-theory_an-introduction_terry-eagleton.pdf

ERASMUS, *Deliliğe Övgü*, Tercüme: Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007.

HALL, R. John: "Din ve Şiddet", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Michele Dillon, Ter. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2014.

HASSAN, Hassan: "The Army of İslam is Winning in Syria", <http://foreignpolicy.com/>, 01/10/2013.

HEGEL: *Tarih Felsefesi*, Ter. Aziz Yardımcı, İdea Yayınları, İstanbul, 2006.

KARADAĞI, Ali Muhiddin: *Al-İttihadu'l-Alemi Li'l-Ulemai'l-Müslimin*, 3 Temmuz 2014, <http://iumsonline.org/>

MAZİN, Hasan: “al-Haritatu'l-Hizbiyya'l-Mısriyya l'İntihabat”, *al-Markazu'l-Arabiyye li'l-Abhas ve'd-Dirasati's-Siyasat*, Doha, 2011.

MA'HADU, Doha: “Suriye Beyne Hiyarat ve Mesalihi'l-Kuva'l-Siyasiyeti'l-İctimaiyye ve'l-İhtimalatu't-Tağyir”, *Al-Markazu'l-Arabi Lil-Abhas ve'd-Dirasati's-Siyasat*, Doha, 2011, erişim: <http://www.dohainstitute.org/release/a84d9f3b-d965-4f8f-92d2-7bd7f9dd1649>.

ROBERTS, J.M.: *Avrupa Tarihi*, Tercüme: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2010.

RYAN, Stephen: *Ethnic Conflict and International Relation*, Brookfield Yayınları, Dartmouth, 1990.

SCHLUCHTER, Wolfgang: *Rationalizm, Religion and Domination*, Berkeley University Of California, 1989 ve https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=chTHjge1o08C&oi=fnd&pg=PR13&dq=Schluchter+W.+Rationalism,+Religion+and+Domination&ots=t-aeuqfXJg&sig=nsC-3gaqKLi3QAesjbII5nQIkWrM&redir_esc=y#v=onepage&q=Schluchter%20W.%20Rationalism%20%20Religion%20and%20Domination&f=false.

SPIERS, M. Edward: “Dervishes and Fanaticism: Perception and Impact”, *Fanaticism and Conflict in the Modern Age*, Edit By: Matthew Hughes and Gaynor Johnson, Frank Cass London And New York, 2005.

ŞHERİF, Muzaffer: http://psychclassics.yorku.ca/Sherif/chap7.htm?wp-touch_preview_theme=enabled

TOSCANO, Alberto: *Fanatizm: Bir Fikrin Kullanımları Üzerine*, Çev. Barış Özkul, Metis Yayınları, 2013.